



Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 8 – Number: 28 p. 199-216, Summer 2024

2003 Sonrası Yeniden Yapılandırılan Irak Siyasetinde Sünni Arapların Konumu*

The position of Sunni Arabs in Iraqi politics after 2003

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1440590>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliř Tarihi /
Article Arrival Date
20/02/2024

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
14/04/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30/06/2024

Asya Studies

Sümevra Ulus
Yüksek Lisans Öğrencisi
Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
ABD
sumeyraulus@outlook.com.tr
ORCID: 0009-0001-3203-1093

Doç. Dr. Pınar Özden Cankara
Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
pinar.cankara@bilecik.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3739-4771

Öz

Irak 1932'den beri ulus devlet inşa sürecini başarı ile tamamlayamamıştır. Ülke bu nedenle başarısız-kırılgan devlet olarak etiketlenmektedir. Ülkede bulunan farklı alt kimlikler uyum içerisinde sisteme entegre edilememiştir. Sünni Araplar, Şii Araplar, Türkmenler ve Kürtler ortak Irak kimliği altında toplanamamış, Saddam Hüseyin döneminde Sünniler ülke siyasetinde ayrıcalıklı konumda olmuştur. 2003 yılında ABD öncülüğünde gerçekleştirilen "Özgürlük ve Demokrasi Operasyonu" Irak'ta kitle imha silahlarını yok etmeyi hedeflememiş aynı zamanda ülkede siyasal bir dönüşümün kapılarını aralamıştır. Şii Arapların siyaset arenasına katılmaları çoğulcu demokrasinin inşası için gerekli görülmüştür. Müdahale sonrası Irak Şiiilerine siyasal alan açılırken Sünni Araplar bu durumdan negatif etkilenmiştir. Bu çalışmanın hipotezi Sünni Arapların 2003 müdahalesi sonrası Irak siyasetinde güç kaybı yaşadıklarıdır. Çalışmada Sünni Arapların bazılarının bu nedenle bölgede ortaya çıkan radikal İslamcı örgütlerle temas kurmaya başladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Üstelik Irak yeniden inşa edilmeye çabalanırken ülkede El Kaide ve IŞİD örgütlerinin de yeşermesiyle birlikte siyasal istikrarsızlık daha da artmış, her seçim dönemi güvenlik sorunu yaşanmıştır. Bugün müdahalenin üzerinden 21 yıl geçmiş olmasına rağmen Irak hala siyasal sorunlarını çözümleyememiştir. 2019 yılından beri ülkede kitlesel gösteriler artmış, bir kez daha halk rejim değişikliği taleplerini dile getirmiştir. Siyasal katılımın ve ekonomide gelir dağılımının adilane şekilde sağlanamayışı ülkedeki siyasal ve ekonomik istikrarsızlığı derinleştirmekte, güç kaybına uğrayan Irak siyasetine başta İran olmak üzere bölge ülkelerinin de çeşitli gruplar üzerinden karışmasına yol açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Sünni Gruplar, Şiiiler, Kürtler, Müdahale

Abstract

Since 1932, Iraq has been unable to successfully complete the process of nation-building. The country is therefore described as a failed-fragile state. The country's various sub-identities have not been harmoniously integrated into the system. Sunni Arabs, Shia Arabs, Turkmen and Kurds could not be united under a common Iraqi identity, and Sunnis had a privileged position in the country's politics during the Saddam Hussein era. In 2003, the US-led "Operation Freedom and Democracy" not only aimed to destroy Iraq's weapons of mass destruction, but also opened the doors to political change in the country. The participation of Shia Arabs in the political arena was seen as necessary for the construction of a pluralist democracy. After the intervention, Iraqi Shiites were given political space, while Sunni Arabs were negatively affected. The hypothesis of this study is that Sunni Arabs experienced a loss of power in Iraqi politics after the 2003 intervention. The study concludes that, as a result, some Sunni Arabs began to make contact with radical Islamist organisations emerging in the region. Moreover, as Iraq tried to rebuild itself, political instability increased with the emergence of al-Qaeda and ISIS organisations in the country, and security problems were experienced in every election period. Today, 21 years after the intervention, Iraq has still not resolved its political problems. Since 2019, mass demonstrations have increased in the country and the people are once again against the regime.

Keywords: Iraq, Sunni Groups, Shiites, Kurds, Intervention

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ulus, S., & Özden Cankara, P. (2024). 2003 Sonrası Yeniden Yapılandırılan Irak Siyasetinde Sünni Arapların Konumu. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 8(28), 199-216.

***COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, Creative Commons lisansı altındadır. Bu makale için etik kurul onayı gerekmemektedir.

GİRİŞ

Irak sahip olduğu alt kimlikleri ile Orta Doğu ülkeleri arasında benzersiz bir konumdadır. Bugün yaklaşık 46 milyon nüfusa sahip olan ülke %90 oranında Müslüman nüfusa sahiptir. Müslüman nüfusun yaklaşık %60-65'i Şii, %32-37'si Sünni gruplardan oluşmaktadır. Ülkede Irak Şam İslam Devleti kurmayı amaçlayan kısaca IŞİD Örgütü güç kazanmadan önce ülkede 350.000 Hristiyan, 500.000 Yezidi, 200.000 Kaka'i, 5000'den biraz daha az olmakla birlikte Sabean-Mandaean ve tam olarak rakamları bilinmeyen Bahai'ler bulunmaktaydı. Kürtler ülkede %15-20'lik bir azınlık grubu iken, ülkede Türkmenler, Şabaklar, Keldaniler, Süryaniler, Ermeniler, siyahi Iraklılar ve Romanlar diğer azınlık gruplarını oluşturmaktaydı (Minority Rights, 2018). Irak devleti bu özellikleriyle bir yandan Sünni Arap dünyası ile diğer yandan da bölgenin en güçlü Şii devleti olan İran ile ilişki geliştirebilecek yegâne ülke konumundaydı. "Şii çoğunluklu Arap ülkesi" olması Irak'ı bölgedeki diğer Arap devletlerinden ayırtıran en önemli kimlikti (Bishai, 2023). Farklı etnik ve dinsel grupların bir arada olduğu Irak, bu çok renkli mozaik görünümü ile en çok siyasal istikrar sağlamakta zorlandı. Ülkenin tarihsel geçmişine bakıldığında sınırları Batılı devletleri tarafından çizilen ve dolayısıyla İran'ı dengelemek için Sünni Arap kimliğinin ön plana çıkartıldığı bir Irak devletinin oluşturulduğu görülmektedir. Bu durum ülke tam anlamıyla bağımsız olduktan sonra da değişmemiştir. Ülkenin tarihi aynı zamanda bir darbeler tarihi olmuş ve siyasette iktidar değişiklikleri şiddet aracılığı ile gerçekleşmiştir. Bir askeri darbe ile sistemi ele geçiren Saddam Hüseyin de 1979 yılında iktidara geldikten sonra Sünni Arapları destekleyen bir politika izledi. Sünni Araplar, Saddam Hüseyin rejiminin en sadık destekçileri olarak kabul edildi ve ülkenin yönetiminde önemli pozisyonlara getirildi. Sünni Araplar askeri, istihbarat ve güvenlik güçlerinde önemli roller üstlendi ve ekonomik kaynaklardan da büyük ölçüde faydalandı. Ancak Saddam Hüseyin diktatörlüğü altında Sünni Araplar dışında kalan diğer etnik ve dini gruplar, özellikle Şii Müslümanlar ve Kürtler, baskı ve ayrımcılığa maruz kaldı. Saddam Hüseyin Sünni Arapların çoğunlukta olduğu bölgelerdeki gücünü kullanarak diğer grupları sindirmeye çalıştı ve muhalifleri bastırmak için şiddet yöntemlerine başvurdu.

2003 Amerikan müdahalesi öncesi dönemde Saddam Hüseyin'in Baas Partisi Sünni Arapların çoğunlukta olduğu bölgelerde güçlü bir şekilde örgütlenmişti ve Sünni Araplar ülkenin yönetiminde önemli pozisyonlara sahipti. Saddam Hüseyin rejimi altında Sünni Arapların ayrıcalıklı konumu ülkenin toplumsal ve sosyoekonomik dengesini bozdu ve bazı gruplar arasında gerilimlere yol açtı.

2003 Amerikan müdahalesi sonrası dönem Irak için oldukça karmaşık ve zorlu bir süreçti. Zayıflayan Irak mezheplerin çatıştığı istikrarsız bir alan hâline geldi. Sünni Arapların yeniden yapılandırılan Irak siyasetindeki konumu başlangıçta belirsizdi. Irak 2005'te tesis edilen anayasa ile bir federal cumhuriyet halini almıştı. Böylelikle müdahale sonrasında Irak'ta siyasi bir geçiş süreci başladı. 2005 yılında yapılan seçimlerle Irak'ın ilk demokratik hükümeti kuruldu. Ancak Sünni Araplar seçim sürecinde ve sonrasında siyasi temsil konusunda bazı sorunlar yaşadılar. Ülkede Şii partiler baskın birer politik figür haline dönüşürken Cumhurbaşkanı Kürtlerden, Başbakan Şiiilerden ve parlamento başkanı Sünni Araplardan seçilir oldu (Bishai, 2023). Bu dönemde, tatminsizliğe sürüklenen Sünni Araplar arasında bazı gruplar, Amerikan işgaline karşı silahlı direnişe başladı. Zira bu dönemde ABD'nin Irak'ı Kürtler, Şiiiler ve Sünniler arasında üç federal bölgeye bölme planları gün yüzüne çıktı ve bu proje ne Sünnilerden ne Şiiilerden ne de Türkmenlerden destek gördü (Zine El Abidin, 2021: 97). Dolayısıyla Amerikan karşıtı direniş, Irak'ın güvenlik durumunu daha da karmaşık hale getirdi ve ülkede şiddet olayları arttı. Üstelik Ekim 2004'te ülkede Ebu Musab el-Zerkavi Irak El Kaidesi'ni kurdu. 2013'te ise IŞİD ortaya çıktı. Sünni Araplar Amerikan işgaline karşı direnişin yanı sıra aynı zamanda El Kaide ve IŞİD gibi radikal örgütlere de katılım gösterdi. Önceleri Sünni-Şii hattında ve Arap-Kürt toplulukları arasında bir hesaplaşma ve gerilim var iken zamanla Şiiilerin, Sünnilerin ve Kürtlerin kendi içlerinde rekabet ve siyasal güç elde etme yarışı arttı (Slim, 2019: 3). Bu durum Irak'ın güvenliğini daha da karmaşık hale getirdi ve ülkede şiddet olayları arttı. IŞİD zamanla Sünni Arapların çoğunlukta olduğu bölgelerde kontrol sağladı ve Sünni Araplar arasında destek buldu. Ancak, IŞİD'in şiddet politikaları ve Irak güçlerinin müdahalesi sonucunda Sünni Araplar da ilerleyen süreçte IŞİD'e karşı savaşan koalisyon güçlerine katıldı.

Sünni Araplar, rejim değişikliğinin ardından ülkede patlak veren şiddet olaylarından da ciddi şekilde etkilendi. Özellikle Irak'taki El Kaide gibi aşırılık yanlısı Sünni gruplar istikrarsız durumdan faydalanarak Şii hedeflere ve yeni Irak hükümetine karşı saldırılar düzenledi. Bu durum Sünni Araplar ile Şii ağırlıklı hükümet arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşmesine yol açtı. Sonraki yıllarda Irak hükümeti Sünni Arapları siyasi sürece dahil etmeye ve endişelerini dikkate almaya çalıştı. Sünni Arapların hükümete ve diğer siyasi kurumlara dahil edilerek temsil edilmeleri sağlandı. Irak'ta farklı etnik ve dini gruplar arasında uzlaşma ve barışma programları da uygulamaya konuldu. Ancak bu çabalara rağmen pek çok

Sünni Arap Irak'taki yeni siyasi düzene şüpheyle yaklaşmaya devam etti. Kendilerini dezavantajlı hissettiler ve isteklerinin yeterince dikkate alınmadığına inandılar. Bu durum Sünni Araplar ile Irak hükümeti arasında süregelen gerilim ve çatışmalara yol açtı.

Son yıllarda Irak hükümetinin ülkede güvenliği artırmaya ve nüfusun tüm kesimlerinin siyasi katılımını teşvik etmeye çalışmasıyla durum biraz iyileşti. Sünni Araplara yaşadıkları bölgelerde ekonomik destek sağlamak ve yeniden yapılanmayı teşvik etmek için de önlemler alındı. Bununla birlikte ülkedeki farklı etnik ve dini gruplar arasındaki köklü gerilim ve çatışmalar devam ettiğinden, Sünni Arapların Irak siyasetindeki konumu bir sorun olmaya devam etti. Irak'taki azınlık grupları arasında sürdürülebilir uzlaşma ve entegrasyonun sağlanması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın hipotezi 2003 Amerikan müdahalesi sonrasında demokratik bir Irak devleti yaratılmak istenirken Sünni Arapların özellikle siyasal anlamda toplumda güç kaybına uğradıklarıdır. Saddam Hüseyin döneminin dezavantajlı grupları 2003 sonrası siyasal sisteme entegre edilmek istenirken bu defa da Sünni Araplar pozisyonlarını kaybetmeye başlamıştır. Hipotezi sınamak amacıyla çalışmada şu araştırma sorularına yer verilmiştir; 2003 müdahalesi öncesi Irak'ta siyasal yapı nasıldır ve Sünni Arapların siyasette konumu nedir? 2003 müdahalesi Irak siyasal rejiminde ne gibi değişikliklere yol açmıştır? Irak'ta 2003 sonrası yapılan seçimler Sünni Araplar için nasıl geçmiştir?

Çalışma Sünni Araplara odaklandığı için özgün bir içeriğe sahiptir. Literatürde 2003 müdahalesi sonrası Iraklı Şii grupların ve Irak Kürtlerinin pozisyonlarını ele alan çok miktarda Türkçe ve İngilizce yayın bulunmakta ancak özellikle Türkçe literatürde doğrudan Sünni Arapları merkeze alan çalışma eksikliği bulunmaktadır. Çalışmada bu nedenle odak noktayı Irak Sünnileri oluşturmuştur.

Çalışmada 2003 sonrası yeniden inşa edilen Irak devletinde Sünni Arapların yeni kurulan sisteme entegrasyon sorunları yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yeniden yapılandırılmaya çalışılan Irak devletinde Sünni Arapların konumu değişkenlik göstermektedir. Sünni Araplar Saddam Hüseyin dönemindeki güçlerini kaybetmiş olsalar da aslında hala Irak'ın siyasi, ekonomik ve sosyal hayatında hala önemli bir rol oynamaktadır. Ancak güvenlik endişeleri devam etmektedir.

2003 MÜDAHALESİ ÖNCESİNDE SÜNNİ ARAPLARIN IRAK SOSYOPOLİTİK HAYATINDAKİ KONUMLARI

Tarihsel süreçte bakıldığında Orta Doğu'yu yöneten İslam Devletleri çoğulcu olmayan, demokrasiden yoksun bir devlet yapısına sahipti. Günümüzdeki Orta Doğu'nun sınırları ise Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesiyle şekillenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise ABD bölge halkları ile temaslar kurarak ve hatta stratejik ittifaklar inşa ederek bölge devletlerinin şekillenmesine yol açmıştır. Bazı devletler bu süreçte ismini ve sınırlarını korurken, diğer bazıları emperyalist güçlerin çıkarlarına uygun suni devletler haline aldı. Bağımsızlaşan her yeni devlet, belli bir kimlik nezdinde meydana çıktı (Yılmaz, 2012: 9-11).

Birinci Dünya Savaşı sonrası bağımsız olan Orta Doğu devletleri, sömürgeci güçlerin planları doğrultusunda kurulduklarından ulus devlet inşa etme süreçleri çok da başarılı olamadı. Bu durumları bir bakımdan da halkların kimliksel yönelimlerinden kaynaklanmaktadır. Zayıf devlet olarak tanımlanan bazı bölge ülkeleri, ulusal kimliklerini inşa etmekten ziyade yerel kimliklerini muhafaza etmeyi yeğlemişlerdir. Örneğin Irak devleti içinde birden fazla yerel kimlik barındırmaktadır. Bütün grupların Irak siyasetini yapılandırma ve onu yönetme sürecine eşit şekilde dahil edilmeleri de mümkün olamamıştır. Bu durumda devlet ile halk arasında olması gereken bağ kurulamamış ve halkın devlete tamamen aidiyet bağı ile bağlanamadığı gözlemlenmiştir (Salihi, 2017: 13-21).

Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan Sünni Araplar, toplam nüfusun sadece %20 gibi bir oranını oluşturmaktaydı. Buna rağmen ayrılıkçı bir yaklaşım sergilemediler çünkü Osmanlı Devleti azınlık politikası "millet sistemi" yani dinsel kimlik üzerine inşa edilmişti. Bu yüzden Sünni Araplar, devletin asli unsurunu oluşturuyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren başlayan süreçte, İngiltere modern Irak devletini inşa ederken Bağdat, Basra ve Musul vilayetlerini kapsayan bir alan çizdi. Yeni kurulan devletin nüfusu yoğunluklu olarak aslında Şii Araplardan meydana geliyordu (Phillips, 2005: 7). Irak nüfusunda Sünniler azınlık olmasına karşın Irak'ın kuruluşundan, 2003 Amerikan müdahalesine kadar olan süreçte siyaseti ellerinde tuttular. 1921'den 2012'ye kadar Irak'ın başına geçen 58 başbakanın, 53'ü Sünni Arap'tır. Irak ordusu da ciddi oranda Sünni nüfuz barındırmaktaydı. Sünni mezhebi katı bir mezhep olmamakla birlikte laik ve milliyetçi nitelikler taşımaktaydı. Sünni Araplar için en önemli siyasal oluşum Baas Partisi idi. Baas Partisi otoriter olsa da yine de Arap milliyetçiliği özelinde Irak'ta laikliği ve milliyetçiliği savunuyordu (Yılmaz, 2012: 86).

2003 AMERİKAN İŞGALİ VE SÜNNİ ARAPLARIN İŞGALE VE YENİ KURULAN DÜZENE TEPKİSİ

ABD Bağdat'ı ele geçirip Saddam rejimi devrildiğinde ortaya çıkan direniş gruplarından birisi de milliyetçi Sünniler idi. Sünni gruplar tüm bu direnişlere rağmen siyasi istikrarı yeni kurulan sistemde Şiilere kaptırdılar (Yılmaz, 2012: 86). Sünni Müslümanlar ve özellikle Saddam Hüseyin döneminde önemli pozisyonlarda bulunan Baas Partisi üyeleri ve diğer Sünni unsurlar, Amerikan işgaline karşı yoğun bir direniş gösterdi. Sünnilerin yoğunlukta olduğu bölgeler örneğin Anbar vilayeti işgale karşı direnişin merkezleri arasında yer aldı. Saddam döneminde hükümetle sürekli çatışma halinde olan Şiiler ve Kürtler, Bağdat'ın düşüşü ve Saddam'ın devrilmesi üzerine siyasi konjonktürü ele geçirmeyi başardı. Böylece Sünni Araplar bu konjonktürün dışında kaldılar (Torlak, 2022: 208). Böylelikle 2003 sonrası Irak Sünnileri uzun bir süre üzerlerinden atamayacakları bir darbe aldı. Önce Baas Partisi tasfiye edildi ardından 2006 yılında Saddam Hüseyin idam edildi. Böylelikle Sünnilerin bir gün yeniden eski düzene dönmeye ilişkin son umutları da tükenmiş oldu (Al-Hammood, 2018: 4).

Sünni Müslümanların direnişi, Amerikan işgalinin ardından kurulan Şii hâkimiyetindeki hükümete karşı duyulan tepkiyle de ilişkiliydi. Amerikan müdahalesi, ülkedeki etnik ve dini dengeleri bozarak çeşitli grupların direnişe yönelmesine neden oldu. Bu direnişin etnik temeli zamanla karmaşık hale geldi ve farklı grupların Amerikan güçlerine ve Irak hükümetine karşı mücadele ettiği bir döneme evrildi. Irak'ın resmî gazetelerinden biri olan "El Ahram" Amerikan işgalinin Irak için her şeyi daha da kötü hale getireceğini aktarmaktaydı. Bölge halkı ise savaşa ya destek veriyor ya direniyor ya da sonuca göre hareket etmek için çekimser kalıyordu. Karşı çıkanlar, Saddam rejiminden memnun olanlar ya da Amerikan işgalinin petrolü ele geçirmek için bilerek tasarlandığını iddia edenlerdi. İşgale destek verenler ise Baas otoritesinde ezilen ve Amerika'nın "demokrasi ve barış getirme" söylemlerine inananlardı. Bu dönemde işgale karşı direnen Sünni Arapları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür (Yılmaz, 2012: 104-109):

- i. Irak'ın Evlatları (Sons of Iraq): Sünni aşiretler tarafından, El-Kaideye karşı kendilerini korumak için 2005 yılında kuruldu. 95.000 militanı vardı.
- ii. Irak El- Kaidesi: Amerikan güçlerinin ülkeden tamamen çıkması gerektiğini savunan bu örgüt, İslami bir Irak devleti kurmayı amaçlamaktaydı.
- iii. Devrim Tugayları: Savaş sonrası ordudan ve politikadan uzaklaştırılan Baas Partisi mensuplarını içinde barındırmaktadır. 2007 yılında örgütten ayrılan birtakım kişiler Irak için Hamas yapılanmasını kurdu.
- iv. Nakşibendiler: Saddam'ın idam edildiği tarihte yani 2006 yılında kuruldu. Amerikan askerlerine karşı ciddi anlamda direniş gösterdiler.
- v. Ensar El-İslam: Sünni Araplar ve Kürtler tarafından oluşturulan bu hareketin hedefinde, bağımsız bir İslam devleti kurmak bulunmaktadır. El-Kaide ile çalışan 1000'e yakın militana sahipti.

Sünni grupların işgale karşı direnmek ve örgütlenmek için motive edici sebepleri vardı. Örneğin İran üzerinden gelerek Bağdat'ı yağmalayan Şiiler ve kuzeyi ele geçiren Kürt grupları bu sebeplerden bazılarıydı. ABD bu nedenle oluşabilecek Sünni çatışmalara karşı bir önlem olarak Saddam'ın ailesini ve aşiretini siyasetten uzaklaştırdı. ABD, Baas Partisini ve orduyu tasfiye etti. Böylece yüzbinlerce insan işsiz ve amaçsız kaldı. Amerikan karar alıcılarının bölgeye dair geliştirdikleri politikaların en hatalısı bu olmaktadır çünkü Baas Partisi ve ordu aynı zamanda ülkenin en donanımlı ve siyaseten yetkili kişilerini de barındırmaktaydı. Baas'tan arındırmak, ülkeye gelen istikrarsızlığın ve güvenlik sorunlarının kilit noktasını oluşturmaya hizmet etmişti. Baas'ı izole etmek, Sünnileri dışlamak aslında onları hedef göstermek görevi görüyordu. İleriki zamanlarda, koalisyon güçleri her ne kadar Sünni halkı sisteme entegre etmeye çalışsa da bu süreç Şii'ler ve Kürtlerin tutumları sebebiyle sekteye uğradı. Sadece Kürtler ve Şiiler değil, Amerikan askerlerinin de Sünnilere karşı sert bir tutumları vardı. Sünnilerin iş yerleri basılıyor, evleri aranıyor, kadınlara, çocuklara ve özel mülke karşı mahrem değerler göz ardı ediliyordu. Aynı zamanda Sünnilerin silanlanması da Amerika tarafından yasaklanmıştı (Torlak, 2022: 203-206).

Müdahale sonrasında Amerikan karar alma sisteminde görev yapan bazı bürokratların açıklamalarına bakıldığında aslında ABD'nin Irak'ta başbakanlık makamı için önceleri Sünni Arap düşündükleri görülmektedir. Ancak ABD'li yetkililer bu durumu Şiilere ve Kürtlere kabul ettirebilmelerinin zor olduğunun bilincindeydi. Üstelik Saddam rejiminde görev yapan yetkili politikacıların birçoğu ya öldürülmüş ya da ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştı. Böylelikle Sünni başbakan projesi, uygun bir aday bulunamadığından ötürü rafa kaldırıldı (Bremer, 2006: 464). Sünni

Araplar, yeteneksiz ve liyakatsiz olmalarına rağmen mezhepleri sayesinde yeni sistemde yükselişe geçen kurum ve kişilerden de rahatsızlık duyuyorlardı. Bu sırada ortaya çıkan El-Kaide örgütü onlar için adeta kurtarıcı olarak görülmüştü. El-Kaide Sünnileri, ülkeyi Şiilerden ve İran'dan gelecek olan göç dalgasına karşı koruyacağına yönelik vaatlerde bulunuyordu. Irak'ta bulunan tüm Sünni Arapların ve Sünni aşiretlerin El-Kaide örgütüne katıldığı söylenemez ancak yönetimden dışlanan ve Baas'tan arındırma politikaları sırasında işsiz kalan öfkeli halkın bir kısmı bu örgüte destek çıkmıştır (Torlak, 2022: 262).

15 Kasım 2003 tarihinde imzalanan antlaşmaya göre, yeniden yapılandırılan Irak siyasi sistemi, komiteler tarafından seçilecek olan geçici bir Ulusal Meclisin üyeleriyle şekillenecekti. Bu duruma en çok Şiiler karşı çıktı ve meclis üyelerinin komite tarafından atanmasını değil, halk oyuyla seçilmesini istediler. Meclis mensuplarını halkın seçmesi, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiiler için avantaj olduğu gibi, Sünniler için de dezavantajdı (Çevik, 2011: 171-172). 2003 sonrası inşa edilen siyasi ve sosyal hayat Sünniler için travmalar barındırıyordu. Her geçen gün yaşadıkları mağduriyetleri dile getiriyorlardı. Sünnilerin dışlanmasında basın ve yayın propagandalarının da etkisi bulunuyordu. TV kanallarında bariz bir ayrımcılık yapılarak, tarafsızlık ilkesinden ödün veriliyordu. Örneğin, Irak kanalı El-Iraqiya, Şii direnişçilerden bahsederken "milis" ifadesi kullanırken, Sünni direnişçiler için "terörist" kelimesini tercih ediyordu. Devletin Baas'tan arındırılma politikaları sonrasında Sünni Arapların suçsuz oldukları ispat edilene kadar suçlu oldukları toplumda ve politikada çok sık kullanılan bir argüman olmuştu. Böylece Sünni halk, yeni kurulacak rejim ile sağlıklı bir bağ geliştiremedi (Salihi, 2017: 248).

IRAK'TA OCAK VE ARALIK 2005 SEÇİMLERİ VE SÜNNİ ARAPLARIN DURUMU

2005 yılı Irak'ta müdahale sonrası ülke yeniden yapılandırılırken kritik bir virajdı. Özgür ve adil olarak yapılacak seçimler ülkede bulunan farklı grupların siyasi katılımını sağlamada en önemli enstrümandı. Saddam Hüseyin sonrasında işgalci güçler katılım oranı yüksek şeffaf bir demokratik seçim olmasını ümit ediyordu. Ama özellikle Ocak 2005 seçimleri ülkeyi mezhepsel anlamda ayırmaya sürüklerken seçim güvenliği meselesi de gündem geldi (Hiltermann, 2006: 38). Bu durum 2005 ve 2007 yıllarında ciddi anlamda mezhepsel sürtüşmelere neden oldu (Steinberg, 2020). Irak bir iç savaş geçirmediyse ama istikrarsız bölge haline geldi (Slim, 2019, s. 1). 30 Ocak 2005'te yapılan seçimler gergin bir atmosferde yapıldı. Daha seçim öncesinde 18 Ocak'ta Basra'da Irak Ulusal Mutabakatı'nın iki adayı siyasi suikasta maruz kalırken Bağdat'ta da Meşrutiyet Hareketi'nden bir aday aynı kaderi paylaşmış, hatta kadın vekil adayları da siyasi baskı ve saldırılara maruz kalmıştı. Irak halkı bu gergin süreçte üç seçim için sandığa gitti; Geçici Ulusal Meclis'in tesisi yani ulusal parlamento seçimleri, 18 bölge konseyi için yapılan seçimler ve Irak'ın kuzeyinde yarı özerk Kürt bölgesindeki Irak Kürdistan Ulusal Meclisi seçimleri. Bunların arasında en önemlisi elbette ulusal parlamento seçimleri idi (Kapiszewski, 2005: 13-14). Ocak 2005 seçimleri aslında adil bir ortamda da gerçekleşmedi. Ülkenin önde gelen Sünni gruplardan oluşan Müslüman Alimler Derneği seçim boykotunda bulunurken, Irak İslam Partisi seçimlerden çekildiğini açıklamış, Irak Geçici Cumhurbaşkanı Gazi El Yavir ve Adnan Paçacı seçilerin ertelenmesi gerektiğini savunmuştur (Kapiszewski, 2005: 15). Dolayısıyla Sünni Araplar 2005 seçimini boykot etti ve böylece Sünni Arapların yoğun olduğu Musul vilayetinin seçimde elde ettiği toplam 41 sandalyenin sadece 10'u Sünnilere geçti. Geri kalan 31 sandalye ise Sünnilerin seçimi boykot etmesini fırsat bilen Kürtler tarafından elde edildi. Ocak seçiminin katılım oranı %58 iken 15 Aralık 2005 seçimlerinin ise %79 oldu. Ekim 2005'te yeni Irak anayasası referandumu yapıldıktan sonra bu defa 275 vekilden oluşan parlamento için Aralık ayında yeniden seçime gidildi. Bu seçim, savaşın ardından Irak'ın ilk daimî hükümet seçimi niteliği taşımaktaydı. Sünni ittifakı bu seçimde meclise 44 milletvekili sokabildi (Yılmaz, 2012: 285-288). Aralık 2005 seçimlerinde 307 parti ve 19 koalisyon ittifakı yer aldı. Birleşik Irak Koalisyonu Şii grupları temsil ederken, Kürdistan İttifakı Kürt halkını, Sünni Araplar Tevafuk Irak Cephesi ve Hewar (Uyum) Irak Ulusal Diyalog Cephesi tarafından temsil edildi. Bu seçim öncesinde de siyasi suikastlar yaşandı. Örneğin Sünni politikacı Mizhar El-Dulayimi seçim öncesinde hayatını kaybetti ve diğer bazı adaylara da fiziksel ve sözlü şiddet uygulandı. Buna rağmen yapılan seçimler neticesinde 205 erkek, 70 kadın vekil seçilebildi ve Irak parlamentosunda kadın vekil oranı %25,45 oldu (Iraq: Council of Representatives of Iraq, 2005). Tablo 1'de Aralık 2005 seçimlerinde yer alan siyasi partiler ve aldıkları oy oranları gösterilmektedir.

Tablo 1: Aralık 2005 Seçimlerine Katılan Partiler ve Aldıkları Oy Oranları

Siyasi Gruplar	Aday Sayısı	Oylar	Yüzde
Birleşik Irak İttifakı	555	5.021.137	41.19

(Abdülaziz El-Hekim, İbrahim El-Caferi, Ahmet Çelebi)			
Kürt İttifakı		2.642.172	21.67
(Celal Talabani ve Mesud Barzani)			
Irak Tefafuk Cephesi	618	1.840.216	15.09
(Tarık El-Haşimi)			
Ulusal Irak Listesi (İyad Allavi)	731	977.325	8.02
Hewar (Uyum) Irak Ulusal Diyalog Cephesi		499.963	4.10
Kürdistan İslami Cemaati		157.688	1.29
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu		129.847	1.07
İlericiler		145.028	1.19
İlerleme ve Reform için Al Zebediah Hareketi		21.908	0.18
El-Rafedeen Listesi		47.263	0.39
Irak Milleti İçin Mithal El-Alusi Listesi		32.245	0.26
Irak Türkmen Cephesi (Sadettin Ergeç)		87.993	0.72

Kaynak: Iraq: Council of Representatives of Iraq, 2005)

Tablo 1’de görüldüğü üzere en fazla oyu Şii grupları temsil eden Birleşik Irak İttifakı aldı ve 140 milletvekili çıkarttı. Kürt İttifakı 75 milletvekiline sahip olurken, Geçici Hükümet Başkanı olan İyad Allavi’nin partisi 40 vekil edinebilmiştir (İnat, 2006: 67). Sünni Araplar ise bu seçimde farklı partiler arasında bölünmüştür. En büyük partileri Irak Tefafuk Partisi olmakla birlikte Irak Ulusal Diyalog Cephesi, Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu ve Irak Milleti İçin Mithal El-Alusi Listesi seçimlerde yer alan Sünni partilerdir (İnat, 2006: 76). Oy sandığına gidilmemesi ise sadece Sünni Araplarla sınırlı kalmadı aynı zamanda halkın bir bölümü güvenlik endişeleri sebebiyle oy kullanamadılar. El Kaide halka karşı boykot çağrısında bulundu ve böylece “Sünni üçgeni” olarak adlandırılan Bağdat, Basra ve Musul’da oy yerleri boş kaldı. Seçimden önce bazı örgütler “seçim Amerikan oyunu” ve “seçim günü ortalık kan gölüne çevrilecek” açıklamalarında bulundu ve halk seçim günü ölümle tehdit edildi. Suikastları önlemek için adayların ismi seçim tarihinden birkaç gün önce açıklandı. Tüm bu alınan önlemlere rağmen korktukları için oy kullanamayan çok kişi oldu (Eichhorst ve Sinjen, 2005: 2-6). ABD 2006 yılına yani Sünni direnişini kontrol altına alana ve El-Kaide’ye karşı Sünni Araplarla ittifak yapana kadar olan süreçte, Sünni Arapların siyasette ve yönetimde ağırlığı bulunmamaktaydı (Torlak, 2022: 220).

2005 seçiminin sonlanmasının ardından Irak Geçici Ulusal Meclisi, 275 üyesiyle birlikte 3 Mayıs tarihinde yemin ederek göreve başladı. Kürtler ve Şiiler ittifak yaptı. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) Lideri Celal Talabani Cumhurbaşkanı, Şii kökenli İbrahim Caferi ise başbakan seçildi. Seçimi boykot etmeleri yüzünden çok az sandalye alabilen Sünniler ise kendilerine 25 sandalye verilmediği takdirde yeni hükümeti ve anayasa hazırlama sürecini de boykot edeceklerini söylediler. Amerikan karar alıcılarının araya girip müdahale etmesiyle Sünnilere 15 koltuk verilerek gerginlik azaltılmış oldu. Böylece anayasa hazırlama sürecinde Sünniler daha çok temsil edilme hakkına kavuştu. Anayasa taslağının hazırlanma sürecinde de birtakım sıkıntılar yaşandı çünkü Sünniler, Şii ve Kürtlerin koymak istediği bazı maddelerden rahatsız oldukları gerekçesiyle anayasa taslağını referandumda reddedeceklerini belirttiler. Taslağın reddi, herkes için korkulan bir ihtimaldi. Ulusal Meclis Sünnileri kandıracak hamleyi yaptı ve önce Sünnilerin istemediği maddeleri, onların lehine çevirerek onay aldı. Hemen ardından da anayasa taslağını eski haline çevirdi. Sünniler “Irak Uzlaşma Cephesi” altında birleştiler (Çevik, 2011: 180-182).

Aralık seçiminin ardından meclise 44 milletvekili sokabilen Sünniler, diğer etnik gruplar gibi demokrasiyi ve yeni kurulan sistemi hazmetme sürecine girmiş oldu. Sünnilerin bu seçim döneminde daha karlı çıkabilmelerinin ardında seçim sisteminin değiştirilmesi de bir etken olarak yer aldı. Aralık 2005 seçimlerinde 18 bölge nüfuslarına göre milletvekili kontenjanına sahip oldu (BBC Turkish, 2005). ABD’nin Irak’ta federal bir yapı oluşturmak için verdiği mücadelenin halihazırda iki gerekçesi vardı; birincisi bölgede yükselen Şii gücünü kırarak, Şiilerin hâkim karar alıcı olmasını engellemek, ikinci olarak ise Irak’ı merkezden bölerek ileride ABD’ye veya İsrail’e karşı tehlike oluşturmasının önünü kesmek. Kürtlerin özerklik talepleri ise bir noktada Şiileri ve Sünnileri eşit şekilde rahatsız etmeye başladı.

Rahatsızlık ülke sınırlarını aşmış komşu ülkeler olan Türkiye, Suriye ve İran'a da yayıldı. Bu üç ülkenin Irak'ta etnisiteye bağlı özerkliğin kurulmasına karşı çıkmasının sebebi, kendi ülkelerinde bulunan ayrılıkçı Kürt hareketinin olmasıydı. ABD'nin bizzat kendisi de Şiilerin yükselişe geçmesine sıcak bakmamaktaydı. Çünkü Irak'ta yükselen Şii hareket, İran'ı memnun edecekti (Çevik, 2011: 183-185). Arap birliği savunucusu Sünni milliyetçi gruplar yerine Irak Şiilerinin yükselişe geçmesi Irak siyasetine İran'ın müdahil olabilmesine olanak sağlayacaktı (Sarı, 2021: 432). Yeni anayasa hazırlandıktan sonraki seçimde, Nuri El-Maliki, 2006 yılında Irak Başbakanı oldu. Bu dönemde Irak devleti tekrardan etnik ve dini kimlikler üzerine kuruldu (Ulutaş ve Torlak, 2011: 9-10).

Irak için 2006 yılı, şiddetli çatışmaların tarihi oldu. Şiiler için önem arz eden El-Askeriye Camisi'ne yapılan bombalı saldırı sonucu mezhep kavgaları tekrar tetiklendi. Her iki mezhebin de önde gelen din alimleri araya girerek çatışmayı durdurmaya çalışmasına rağmen iki mezhebin manevi değerlerine saldırı gerçekleşmeye devam etti. Sadece 2006 yılında Irak'taki çatışmalarda 34.452 kişi hayatını kaybetti. Mezhep çatışmaları güvenlik algılamalarını da etkiledi. 2003-2007 yılları arasında Irak'tan göç edenlerin sayısı 2.740.000 kişiye ulaştı Göç edenler çoğunluk olarak akademisyen, doktor ve diğer meslek alanlarındaki eğitimli bireylerden oluşmaktaydı (Salihi, 2017: 236-237). 2003 öncesinde Irak'tan daha ziyade Saddam rejiminden kaçan Şiiler ve Kürtler göç ederken 2003 sonrasında bu iki grup ülkede kalmayı tercih etti ve bu seferde baskı gören Türkmenler ve Hıristiyan olan Asuri-Keldani gruplar ülkeyi terk eder oldu (ORSAM, 2010: 9-10). Bu dönemde yaşanan çatışmaları tetikleyen temel etkenlere inildiğinde El-Kaide sorunu ile karşılaşılmaktadır. El-Kaide Örgütü Sünni aşiretlerle yakın ilişki içindeydi ama bu ilişki zaman içinde zayıfladı. İlişkinin sarsılmasının sebebi ise her iki tarafın da farklı argümanları savunmasıdır. Hem El Kaide hem de Sünni Araplar Irak'ın Şiiler etrafında şekillenmesini desteklemiyordu ancak Sünni Araplar, Baas döneminin geri gelmesini hayal etmekten de geri kalmıyordu. El-Kaide ise Selefi İslam görüşünü destekliyordu. Üstelik El-Kaide ekonomi alanında da faaliyete geçmesi sebebiyle Sünni aşiretlere rakip olma konumuna gelmişti. Sünniler ile örgütün yakın ilişkileri Maliki yönetimi ve ABD'nin ana hedefi olmuştu. Ramadi ve Felluce gibi Sünni vilayetlerinin önde gelen aşiret reisleriyle iletişime geçen Başbakan Maliki ve ABD koalisyonu, Sünni Araplara ekonomik vaatlerde bulunarak, örgüte karşı mücadele etmeye girişti. 60 Sünni aşiretin bir araya gelerek oluşturduğu "Sahva Kuvvetleri" hükümetten maaş almaya başladı (Salihi, 2017: 238-240).

2010 VE 2014 SEÇİMLERİNDE SÜNNİ ARAPLARIN DURUMU

11 Eylül saldırısının ardından ABD önce Afganistan'ı ve daha sonrasında Irak'ı işgal ederek bölgede bulunan Sünni-Şii dengesini bozdu. İki ülkenin de işgali tam olarak İran'ın bölge siyasetini etkiledi çünkü Afganistan'da etkin olan Taliban kuvvetleri, İran'ı "kafir" olarak görüyordu ve bir bakıma ABD, Afganistan'ı işgal edip Taliban'ı devirerek, İran'ı rahatlatmıştı. Irak'ın işgali ise ülkedeki Sünni iktidarı ortadan kaldırıp, Şii siyasetin önünü açmış bulunmaktaydı. İran bu süreci profesyonellikle yönetmiş ve kısa zamanda Akdeniz'e kadar uzanan ülkeler ve gruplar ile ilişkilerini geliştirmeye odaklanmıştır. Tüm bunlar olurken ABD karar alıcıları Irak'ı Baas rejiminden temizlemenin aslında başka gruplara alan açacağını hesaplamıştı. Bölgede Şii siyasetin yükselmesi ihtimalinden rahatsız olan İsrail ve Suudi Arabistan da ABD'nin öngörü ve endişelerini paylaşmaktaydı. Üstelik 2006 yılında Hizbullah ile İsrail arasında çıkan çatışmalarda Sünni Araplar da İran'ı destekleyince Irak'ın bölgesel etkisinin artması kaygısı daha da arttı. Bu gelişmeler ışığında, Şii Irak'ın varlığı, Suudi Arabistan'ı rahatsız etti ve bu nedenle Suudi Arabistan İsrail'e karşı Hizbullah'ı desteklemedi. İsrail'in, Araplar için ne anlam ifade ettiği düşünülürse, Hizbullah'a destek verilmemesi elbette Arap kamuoyunda eleştirilen bir meseleye dönüştü. Örneğin Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Suudi Arabistan Kralına, Arap dilinde nezaketsiz bir ifade kullanarak aslında hakarete bulundu (Özdağ, 2013: 7). Böylece yükselen Şii siyasetin ve İran'ın bölgesel güç elde etme politikasının, Sünni devletler için son derece kritik bir husus olduğu net bir şekilde ortaya çıktı.

ABD'nin kendi elleriyle "Şii Irak" yaratıp İran'a alan açması iki farklı açıdan değerlendirilebilir. Bir yandan Şiilerin Irak'ta etkin rol oynaması ve yükselişe geçmesi İran'a uzun vadede zarar verebilir çünkü bu durum Irak'ın, İran'a rakip olacağı anlamına gelmektedir. Bir başka açıdan ise bu siyaset aslında başarısız da bir Amerikan politikasıdır çünkü Amerika işgal öncesi dönemde Batıyla iyi ilişkiler içinde olan Şii Arap liderleriyle görüşmeler gerçekleştirmişti. Savaş başladığında Şiiler işgale destek verecek ve müdahale sonrası yeniden yapılanan Irak siyasetine Batı sempatisini Şiiler gelmiş olacaktı. Bu durum planlandığı şekliyle gerçekleşmedi ve müdahale sonrası Amerika'yı destekleyen değil, İran destekçisi Şiiler Irak siyasetinde yer edinir oldular. Aynı zamanda Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkeleri Kürtlerin özerkliğine de karşı çıkmaktaydı. Kısacası Arap devletleri, Irak'ın bölünmesi yerine bölünmemiş ama kaos

ortamı içinde olan güçsüz bir Irak'ın oluşumunu destekliyordu (Çetinsaya ve Özhan, 2009: 21). Irak'ta siyasetin istikrarsızlaşması süreci de ABD'nin Iraklılara yetki devri yapmaları ile hızlandı.

Irak'ta tüm yetkiler Iraklılara devredildikten sonra ilk gerçek anlamda genel seçim 7 Mart 2010'da gerçekleşti. Önceki seçimler kapalı liste ile tek seçim bölgelerinde yapılırken 2010 ve sonrasında seçimler çoklu seçim bölgelerinde ve açık liste ile yapılmaya başlandı (Al-Tmimi ve Grisham, 2013: 246). Nispi temsil sistemine göre yapılan 2010 seçimlerinde Irak nüfusunun %62'lik kısmı oy kullandı. Türkiye, Türkmenlerin can ve oy güvenliği için 46 kişilik bir gözlemci heyeti gönderdi. Bu seçimde güvenlikten daha kritik bir sorun vardı; 2005 seçiminde seçilerek meclise girmeye hak kazanan eski Baas Partisi mensuplarının, 2010 seçimine katılması yasaklandı. Bu durum en çok Sünni Arapları etkiledi. Böylece Sünnilerin, inşa edilmeye çalışılan demokrasiye karşı güvenleri tekrar zedelenmişti. Yine de Sünni Irak Uzlaşma Cephesi 6 koltuk alabildi. Seçimi kazanmalarına rağmen siyasetten dışlanan Sünniler, bir önceki seçimi boykot etmelerinin acısını uzun süre yaşadılar. 2010 seçiminde Sünnilerin katılım oranı ve her ne kadar kabul edilmese de siyaset arenasına hızlı bir şekilde geri dönmeleri, Şii partileri güçlerini birleştirmek için koalisyon yapmaya itti (Yılmaz, 2012: 291-295). Sünnilere getirilen yasak, hukuk ve anayasa konusunda da çıkmaza sürüklendi. Anayasada siyasal partilerle ilgili herhangi bir kanuna yer verilmemişti. Hükümetin böyle kararları alırken kimlerden çoğunluk kabul oy alacağına bile değinilmemişti. Böylece 511 eski Baas üyesi mahkemede yargılanmadan cezalandırılmış, ardından seçime gitmeleri engellenmiştir. Bunun sonucu olarak Sünniler tekrar seçimi boykot etmekle tehdit etmiş ve Başbakan Maliki tarafından yasaklar kaldırılmıştır. 7 Mart seçimlerinde İyad Allavi, Tarık El-Haşimi ve Salih El-Mutlak liderliğindeki içinde Sünnileri de barındıran "Irakiye İttifakı" %24.48 oy alarak 91 milletvekili çıkarabildi. 15 Aralık tarihinde ise Başbakan Maliki terörist olduklarını öne sürerek Haşimi ve Mutlak'ı tutuklatmak istedi (Salihi, 2017: 255-269).

2010 seçimlerinde Irak siyasetinde gruplaşma farklılıkları oluşmaya başlarken, 2013 seçimlerinde bu durum iyice belirginleşmiş, 2014 seçimlerinde ise somut bir hal almıştır. 2010 seçimlerinde mezhepler arası koalisyonlar ayrılmaya başladı ve bu durum önce Şii partilerinde ardından Sünni partilerinde gözlemlendi. 30 Nisan 2014 seçimlerine katılım oranı %62 olarak ölçülmüştür. Yirmi iki milyon kayıtlı seçmenin olduğu ülkede seçimlerin ardından kadınlar mecliste %25.3 oranında yer almıştır. Aralık 2013'te yapılan Seçim Kanunu'na göre 10 vilayete birer ek sandalye eklenirken azınlık gruplarına ait sekiz sandalye ise korundu. Ancak 2014 seçimlerinde azınlık gruplarına kota uygulaması yapılarak onların da temsil edilme gücüne ulaşması hedeflenmiştir. Hıristiyanlara 5, Yezidilere Musul'da 1, Sabiilere Bağdat'ta 1 kota ayrılmıştır. Seçimlerde Başbakan Maliki'nin Partisi Hukuk Devleti Koalisyonu 95, Sünni partiler arasında yer alan Meclis Başkanı Usame Abdul Aziz Nuceyfi'nin Muttahidun Listesi 28 sandalye elde etti. Bir diğer Sünni oluşum olan Başbakan Yardımcısı Salih Mutlak'ın El Arabiya Koalisyonu ise 10 sandalyeye sahip oldu (Iraq: Council of Representatives of Iraq, 2014). Sünni Araplar 2010 seçimlerine blok olarak katılıp avantaj elde ederek seçimin birincisi olmayı başarmış ve 91 milletvekili çıkartabilmişken 2014 seçimlerine ayrı ayrı katıldıkları için siyasette güç kaybı yaşadılar ve bir önceki pozisyonlarını koruyamadılar (Anadolu Ajansı, 2014).

İŞİD'İN ORTAYA ÇIKMASI VE SÜNNİ ARAPLARIN BU DURUMDAN ETKİLENMELERİ

Suriye İç Savaş'ı öncesi etkin rol oynayan Irak İslam Devleti Suriye'de cihat ilan ederek ismini İŞİD olarak değiştirdi. Irak'ta seçim öncesi El-Kaide ve İŞİD gibi örgütler eylem yaptı. İŞİD; Ramadi, Felluce ve Tikrit'i ele geçirdi. Bölgedeki bazı aşiretler İŞİD'e karşı çatıştı. Başbakan Maliki seçim öncesi bu olayları propagandaya çevirdi ve bu olayda bazı Sünniler hedef olarak gösterildi. Böylece 2010 itibarıyla düşüşe geçen mezhepçi siyaset tekrar bölgede etkin oldu. Sünniler ise Başbakan Maliki'nin seçimi kazanmak için Şii'leri kışkırttığını öne sürdü. Hükümet, Anbar aşiretlerini örgütleyerek örgüte karşı savaşmaya davet etti ancak bu kısmen olumlu sonuçlandı. Bölgede İŞİD'e destek verenler kadar vermeyenler de vardı. Hatta iki tarafa destek sağlamayan aşiretler de oldu. Böylece İŞİD ile girişilen mücadeleye karşı farklı tutumları sebebiyle aşiretler de kendi aralarında bölündü. Seçim gününde bile bölge halkı örgütten korktuğu için sandığa gitmekte isteksiz kaldı. "Aşiretler-İŞİD", "ordu-aşiretler" ve "İŞİD-ordu" arasında yaşanan çatışmalar güvenlik kaygılarını arttırmıştı. İŞİD bölgeye bir anda giren yeni bir örgüt değildi (Duman, 2014: 8-10). Örgüt 2006 ve 2007 yıllarında Sünnilerin yaşadığı vilayetlerde faaliyet göstermişti. İŞİD bu bölgeleri işgal etse bile istikrarını sağlayacak güçten yoksundu. Eski Baas üyeleri, Sünni aşiretler ve Nakşibendilerden destek almaktaydı. İŞİD 2012 yılında Şii bölgelerine saldırılar düzenledi. Başbakan Maliki ve hükümeti o yıllarda kısmen de olsa örgütü bölgeden geri püskürtmeyi

başardı. Şii bölgelerinden kaçıp Sünni bölgelerine yerleşen IŞİD oralarda hakimiyet kurmaya başladı. 2014 seçimlerinden önce cumhurbaşkanlığı makamının yeniden Kürt gruplara verilip verilmemesi kilit noktaydı. Sünni ve Şii Araplar, Irak cumhurbaşkanının Arap olması gerektiğini savunuyordu. Bunun yanı sıra Maliki'nin üçüncü dönem başbakanlık yapması pek de istenen bir durum değildi. Buna rağmen seçim öncesi Maliki'nin tekrar yerini garantileyecek gelişmeler IŞİD'in varlığı nedeniyle yaşandı. Haziran 2014 tarihinde ise Musul'a giren örgüt kenti tamamen himayesi altına aldı. Şii lideri Ayetullah Ali Sistani, savaştan sonra ilk kez halkı cihada davet etti. Bu durum Şii ve Sünni cephesinde yeni gerilimlere yol açtı. (Duman, 2014: 20-21).

Amerikan askeri güçlerinin Irak'tan çekilmelerinin ardından Maliki hükümetinin Sünnileri hedef alması ve onları terörist ilan etmesi ile ülkede yaşanan ayrışma bölgede IŞİD gibi örgütlerin bu durumdan faydalanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda Maliki döneminde ordu, Sünni yerleşim yerlerini basarak çatışma çıkarınca Sünniler Saddam dönemi ayrıştırıcı politikaların tekrar yürürlüğe girdiğini iddia etmiştir. Onlara göre Saddam nasıl Şii'lere karşı güç kullandıysa, Maliki de Sünnilere karşı güç kullanmaktaydı (Torlak, 2022: 280-281).

Musul'un IŞİD tarafından ele geçirilmesinden sonra örgütün lideri Ebu Bekir El Bağdadi kendini halife ilan etti ve ardından örgüt ismini İslam Devleti (İD) olarak değiştirdi (Steinberg, 2014). Sünni Araplar Irak'ta yükselişe geçen İD tehlikesinin temel nedenlerinden biri olarak Başbakan Maliki'yi görmektedir. Başbakan Maliki Şii halkı kayırırken, Sünnileri de sistemin dışına itmekte olduğu için bu bölünme İD tarafından bir fırsat olarak görüldü. Örgüte destek veren bazı Sünni gruplar, bu hamleleri ile aşırıya kaçan Şii egemenliğini engelleme amacı güdüyordu. İslam Devleti 2014 yılında Musul'u ele geçirdiğinde, Maliki başbakanlıktan istifa etti. Bölgede artan Sünni tabanlı IŞİD teröründen korkan Şii'ler, liderleri Sistani'nin cihat çağrısına kulak verdi ve bir araya gelerek amacı Musul'u İslam Devleti'nden kurtarmak olan Haşdi Şabi Örgütü'nü (Halk Seferberlik Güçleri) kurdu (Guckelsberger, 2019).

IŞİD'in Irak'taki faaliyetleri bir başka hususa daha yol açtı; Sünni Arapların ülkelerinden göç etmelerine. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNHCR) sunduğu analizler kapsamında, İslam Devleti'nin işgal ettiği topraklarda yaşayan Sünni Arapların göç ettiği yerlerde risk profili oluşturduğu ve yaşam alanlarını terk eden bölge halkının evlerine geri dönmek konusunda sıkıntı yaşadığı ortaya konuldu. IŞİD'in saldırılarına dayanamayarak bölgeyi terk eden Sünni kesim yaşadıkları bölgeye geri döndüğünde ağırlaştırılmış şiddete maruz kalma tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Bu bağlamda IŞİD'e destek vermeseler dahi "İslam Devleti ile iş birliği" ile etiketlenen bazı Sünni grupların can ve mal güvenliği konusunda ciddi endişeler mevcuttu (Lais, 2021). IŞİD gibi Sünni aşırılık yanlısı örgütlerin uzun veyahut kısa vadede en büyük zararı Sünni gruplara vermiş olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Bağdat hükümetinin İslam Devleti ile girdiği mücadelenin bu kadar uzun sürmesi, hükümet ile Sünnilerin güvensizliğe dayalı uzlaşma geliştirememesinin bir sonucu olmaktadır. Bölge istikrarının yeniden kurulabilmesi için Irak hükümeti, bölge dışına taşınmak zorunda kalan halkı geri dönmeleri konusunda teşvik etti. Bu bağlamda göçe zorlanan halkların endişe ettiği konu Şii ve Kürt gruplardan gelen intikam tehditleri oldu (Su, 2018).

IRAK'TA PROTESTOLAR, 2018-2021 SEÇİMLERİ VE ÜLKEDE GENÇLİK HAREKETİNİN TALEPLERİ

2016 yılında Irak Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi yayınladı ve bu belgede ülkedeki güvenlik endişelerinin Irak ulusal kimliği üzerinde olumsuz etki bıraktığı açıklandı. Ancak buna rağmen Kürtler hariç diğer etnik ve dini grupları, güvenlik sorunlarına çözüm olarak Iraklılaşmayı tercih etmeye başlaması da gözlemlendi. Yeni nesil aşiret liderlerinin sözlerine biat etmek yerine, sivil toplum örgütleri ile hareket etmeye başladı. 2019'un Ekim ayında Bağdat'taki Tahrir meydanında başlayan ve hükümeti deviren protestolar mezhepçi siyasete dayanan hükümetlerin yolsuzluğa karıştığını gerekçe göstererek, politikanın mezhepten ve dinden arındırılmasını talep etti. Yeni yetişen Irak kuşağının bu talepleri, dinine ve etnik kökenine bakılmaksızın herkesin eşit kabul edilmesini kapsamaktaydı. Üstelik bu protestolar Şii tabanında vuku bulmuştu. Sünniler ve Türkmenler halk gösterilerine katılmayarak olayların dışında kalmıştır. Sünni ve Türkmen halkın katılmama sebebi ise hükümetin bunu bir hükümet dışı mezhep ayaklanması olarak provokasyon malzemesi haline getirememesi içindir. Böylece protestolar bahane gösterilerek Sünnilere "terörist" ve "Baasçı" ithamları yapılamamıştır (Torlak, 2022: 308-310).

Ülke içinde artan protestolar neticesinde aşiretler arası parçalanmalar dikkat çekmektedir. Aşiretlere karşı ayaklananlar daha çok gençler olmaktadır. Irak'ta dini siyasi partileri desteklemeyen yeni bir nesil yetişmektedir çünkü bu yeni nesil, Amerikan savaşı sonrası döneme şahit oldu ama Saddam

rejiminde yaşamadı. Böylece Irak siyasetine dair tecrübeleri savaş, şiddet ve çatışmadan oluşmaktaydı. Arap Sünnilerin bölgedeki konumları, Amerika'nın bölge üzerindeki politikalarıyla alakalıdır. Sünniler, Sünni Aşiretler ve Sünni siyasi karar alıcılar, sosyo-politik haklarından feragat etmeyecek ve merkezi yönetimle bağlarını koparmayacaktır. Siyasal istikrarsızlığın bir sebebi olan aşiretler, yerel kültürlerine körü körüne bağlı kalarak, demokrasinin gelişmesi için hiçbir faaliyete geçmeyecek olan kurumlar olarak da değerlendirilebilir (Torlak, 2022: 294-298).

Irak'ın 2018 seçimleri, ulusal kimliğin ne derece parçalanmış olduğunu bir kez daha gözler önüne serdi. Seçimlerin devlet dışı silahlı aktörler tarafından hileli sonuçlandırıldığı iddiaları, Irak siyasetini çıkmaza sürükledi. Hileli seçimden 5 ay sonra Adil Abdülmehdi başbakan oldu. İran'ın Irak siyaseti üzerindeki etkisi kritik şekilde artmaktaydı (Vellenzer, 2022). 27 Ekim 2019 tarihinde IŞİD Lideri Bağdadi'nin öldürülmesinin ardından, örgütün lider yardımcısı Ebu Haldun 4 Aralık'ta ele geçirildi (y.a.y., 2020a: 6). Bölgenin İslam Devleti'nden temizlenmesinin ardından halk protestoları hız kazandı. Protestolar genel olarak ekonomik ve siyasi amaç içerse de halkın talepleri arasında politikanın İran destekçilerinden arındırılması da bulunmaktaydı. IŞİD'e karşı İran tarafından desteklenen Haşdi Şabi Örgütü ve Lübnan tabanlı Hizbullah gibi devlet dışı silahlı aktörler bölgede güvenlik sorunu yaratmaktaydı. Böylece Irak halkı, bir terör örgütünden arınıp başka terör örgütlerinin bölgede aktif olmasından rahatsız olmaktaydı (Alabdullah, 2020:18). Protestolar sırasında Başbakan Adil Abdülmehdi istifasını verdi. Halk ayaklanarak Başbakan'a koltuğunu bırakacak güce erişmişti ancak geri kalan taleplerini karşılamak çok zordu. Her şeyden önce Irak siyasetinin İran'ın etki alanından çıkabilmesi çok güçlü çünkü Irak siyaseti ister istemez İran ile doğrudan bağlantı halindeydi. Üstelik Irak'ta İran için çalışan ve asla ihanet etmeyecekleri düşünülen çok sayıda silahlı güç bulunmaktaydı (Al-Sadoon, 2020: 22).

2020 itibarıyla başbakanlık koltuğuna oturan Mustafa el-Kazimi, protestocuları yatıştırmak için halka daha çok özgürlük vereceğini söyledi (Vellenzer, 2022). İran destekli Haşdi Şabi Örgütü'ne karşı isyan devam ederken, örgütün başkan yardımcısı Ebu Mehdi El-Mühendis ve İran Devrim Muhafızları Ordusu'nun Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani 3 Ocak 2020'de öldürüldü. İki gün sonra, Iraklı protestocular örgüte ait karargâhı ateşe verdi (y.a.y., 2020b: 4). Merkezi Londra olan Arap gazetesi Al-Arab, Kasım 2020 tarihinde yayınladığı haberde, Sünni-Şii çatışmasının hızla devam ettiğini açıkladı. Sünnilere karşı yükselişe geçen şiddet olayları, Irak hükümetinin güvenlik sağlama konusunda yetersiz kalmasıyla tetikleniyordu. İran Dini Lideri Ali Hamaney, Şii milisleri Sünnilere şiddet uygulamaları yönünde kışkırtmaktaydı. Bu iddiayı ortaya atan Iraklı politikacı Meşan el-Caburi, bu konuda devleti uyardı (Institut für Islamfragen, 2020). Donald Trump başkanlığındaki ABD, Mart 2020'de Irak'tan bir kez daha çekildi. 2021'in ocak ayında, Bağdat'ın Pazar meydanında IŞİD intihar saldırısı gerçekleşti ve 32 kişi hayatını kaybetti. İran destekli Şii örgütler ise buna misilleme olarak Amerikan üssüne saldırdı. Şii saldırıların düşüşe geçtiği sırada bu defa İslam Devleti'nin saldırıları artıyordu. Böylece Irak'ın istikrarsızlığı "kırılğan devlet" statüsünde yükseliyordu (Vellenzer, 2022).

İran destekli Şii örgüt militanları, 2021 yılında yapılacak olan parlamento seçimlerini provoke etmeye başlamıştı. Bu durum devletin, Sünni halkı Şii'lere karşı koruyamadığını gösterirken bir yandan da mezhepsel çatışmalar devam etmekteydi (Hubben & Anna, 2021: 1-2). 2021 seçimlerine katılım oranı %41 olarak kaydedildi. Bu da Irak için kötü bir düşüştü. İran tabanlı radikal Şii yapılanması olan Fetih ittifakı oy oranında düşüş yaşadı. Önemli Şii liderlerinden biri olan Mukteda es-Sadr'ın partisi ise 73 sandalye aldı. Şii dini lider Sadr, Amerika ve İran'a, ülkenin içişlerine karışmamaları yönünde uyarıda bulundu. 2022 yılında ise milletvekilleri seçimi boykot etti ve seçime katılmadılar. Böylece yeterli sayıya ulaşamadığı için Cumhurbaşkanı da seçilemedi. Şubat 2022 yılından, Ekim ayına kadar politikadaki boşluk devam etti (Vellenzer, 2022).

İşgalden sonra Irak'ta Cumhurbaşkanlığı yapanların tümü Kürt kökenli KYB partisi lideriydi. Bu yüzden KDP lideri Mesut Barzani kurulan ilk Kürt partisi olduklarını öne sürerek cumhurbaşkanlığı hakkının kendilerinde olduğunu öne sürdü. KYB ve KDP arasında çıkan anlaşmazlıklara diğer grupların bakışı ise bir an önce orta yolun bulunması yönünde olmaktadır. Şii ve Sünniler, Barzani ile görüşmeler gerçekleştirerek, iki partinin "tek adam" şeklinde ortak paydada buluşmasını talep ettiler. 2021 seçiminde üstün başarı elde eden Sadr ise 2022 yılında İran'dan destek alan Şii gruplarla ittifak yapmayacağını söyleyerek istifa etti (Karaalp, 2022).

BÖLGE ÜLKELERİNİN IRAK POLİTİKASI VE IRAK SÜNNİLERİNE YAKLAŞIMI

Sahip olduğu etnik nüfus çeşitliliğinden ötürü "Orta Doğu'nun minyatürü" olarak adlandırılan Irak'ın Amerikan müdahalesi sonrası yeniden inşasında çok da başarılı olamayarak komşu ülkelerin

etkisinde kaldığı gözlemlenmektedir. 2003 sonrası Irak, Orta Doğu'nun Şii nüfusu ön plana alan ilk Arap devleti olma özelliğini haiz olsa da ülkede Sünni yapılanmalar da devam etmiştir. Sünni ülkeler Irak'ın Arap kimliğinden uzaklaşmaması ve ülkenin Arap ülkeleri ile kurduğu ilişki üzerinden Orta Doğu'daki stratejik dengelerin zedelenmemesi için ister istemez bir Irak politikası üretmiştir. Örneğin Sünni Arap ülkelerden biri olan Suudi Arabistan, Irak'ın olası bir parçalanması durumunda Şii Araplara karşı, Sünni Arapları desteklemeyi planlamıştı. Tam olarak sayıları bilinmese de Suudi Arabistan'da %10-25 arası Şii nüfus bulunmaktaydı ve Suudi Arabistan bu mezhepsel azınlık grubunun Irak Şii'lerini örnek alarak bir uyanış yaşamaları ihtimalini göze alamazdı (Çetinsaya ve Özhan, 2009: 58-61). Irak'ta faaliyet gösteren radikal Sünni gruplara para ve silah yardımıyla bulunan Suudi Arabistan'ın aynı zamanda ülkesinden Irak'a cihatçı gençler gönderdiği iddia edilmiştir. Bölge üzerindeki İran etkisini kesmek için sağlanan bu gibi finansal destekler aslında uzun vadede Irak Sünnilerine zarar vermektedir. Bölge halkı, Suudiler tarafından yapılan yardımları düzensiz ve yetersiz bulabilmektedir. Maddi ve askeri yardımların tatmin edici düzeyde olmaması, Sünni toplulukların kendi içinde anlaşmazlığa düşmesine ve ülkedeki etkilerini kaybetmelerine yol açmıştır. Anbar, Felluce ve Diyala gibi bölgelerde ikamet eden Sünniler, Suudi Arabistan'ın hatalı ve yetersiz politikalarından ötürü göç etmek zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda Suudiler, Irak Sünnilerine mezhepsel açıdan yaklaşarak stratejik bir yanılığa da düştüler. Suudiler, Şii yükselişini durdurmak için yalnızca Sünnilerle değil, aynı zamanda Şii gruplarla da iş birliği yaparak bölgedeki güç dağılımını dengeleyebilirdi. Örneğin Suudi Arabistan, Irak Şii Lideri Sadr'a "Arap kimliği" ile yaklaşarak olumlu ilişkiler geliştirebilirdi. Suudi Arabistan'ın Afganistan savaşında bölgeye radikal genç milislerini göndererek cihat ilan etmesi ve benzer şekilde milisleri Irak'a da göndermesi, bölgede uyguladığı politika tarzının mezhepsel olarak ele alınmasına olanak sağlamaktadır (Omar, 2017).

Türkiye ise 1926 Ankara Antlaşması ile Musul üzerinde bulunan tüm haklarından vazgeçmek zorunda kalsa bile Irak Türkmenleri ve Sünni Araplarla olan ilişkilerini geliştirmekten geri kalmadı. Günümüzde halihazırda Musul'u "yitirilmiş vatan toprağı" olarak gören milyonlarca Türk bulunmaktadır. Bu bağlamda Türk tarafının, bölgede yaşayan Türkmen ve Sünni nüfusa sırt çevirmesi, onların mücadelesine sessiz kalması ihtimal dahilinde değildir. Türkiye, özellikle Musul ve çevresinde Türkmenlere saldıran PKK terör örgütü ve Sünni Arapları hedef alan Haşdi Şabi gibi gruplarla mücadele kapsamında faaliyet göstermiştir (Bonesh, 2022). 2005 seçimlerini boykot eden Sünniler, Türkiye'nin teşvikleriyle beraber bunun bir hata olduğunu ve siyasal sisteme katılmaları gerektiğine karar verdiler. Aynı zamanda Türk hükümeti, 2010 Irak genel seçimlerinde radikal Şii gruplar yerine laik Şii partileri destekledi. Dönemin Irak Cumhurbaşkanı Talabani, Türkiye'nin Maliki yerine laik siyaseti savunan Allavi'ye destek vermesini hata olarak değerlendirerek "yanlış hesap Bağdat'tan döner" şeklinde söylemlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Türk hükümetinin radikal dini gruplara destek vermemesinin ana nedeni Irak'ta meydana gelebilecek Şii-Sünni çatışmasının Türkiye'yi de etkilemesi ihtimali olmasıydı. Bu nedenle Türkiye, Irak siyasetinde aşırılık boyutuna ulaşan dini partilerin risk teşkil ettiğini düşünmekteydi. Stratejik konumu sebebiyle Arap Baharı kışkırtıcısının ortasında kalan Türkiye, komşu ülkelerde vuku bulan gerilimleri yatıştırma görevi üstlenmiştir (Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları, 2011).

İran'ın Irak'ta yaşanan gelişmeleri nasıl gördüğüne bakılacak olursa Saddam Hüseyin döneminde Irak bölgede İran'ın öne geçişini engelleyip, onun gücünü dengeleyen bir unsurdur. Ancak 2003 müdahalesi Körfez Savaşı'nın aksine Saddam rejimini devirince ve bölgede Arap Baharı olayları ile yılların güçlü siyasal elitleri sarsılınca veya devrilince İran Ortadoğu'da sistemin yeniden oluşmakta olduğunu anlamış ve ona göre hareket etmiştir. Arap Baharı'nı İran devrimini yayma fırsatı olarak gören İran'ın Irak Şii'leri üzerinde etki yaratmaya çalıştığı görülmüştür. Ancak İran'ın Irak'taki aktif siyaset yürütme çabası özellikle Irak gençleri üzerinde çok da başarılı olmamıştır. Örneğin 2019 ve sonrasında devam eden sokak hareketleri sırasında Irak'ın belli bölgelerinde yer alan İran Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü Komutanı Süleymani ve İran Dini Lideri Hamaney'in posterleri göstericiler tarafından yırtılmaya başlanmıştır. İran tarafı olaylara "Batı kışkırtması" ve "ABD'nin İran'a zarar verme operasyonunun bir parçası" şeklinde açıklamalar üretirken, Irak'ın en yüce dini lideri kabul edilen Sistani ise protestoculara destek vererek, Tahran ile ters düşmüştür. Gösterilerin esasen İran'ı hedef aldığını düşünen İran Dini Lideri Hamaney, Irak hükümetine protestocuları cezalandırmaları yönünde çağrıda bulunmuştur. Sistani ise cezalandırmanın sağlıklı çözüm olmadığını ve gösteri yapan halkın öldürülmemesi gerektiği yönünde vaazlar vermiştir. Şii cemaatin iki ayrı ülkedeki iki dini liderinin farklı görüşler üretebiliyor olması, iki bölgenin halkı nezdinde de birtakım soru işaretleri oluşturmaktaydı. Irak Şii dini otoritesi, İran gibi doğrudan siyasete etki etmemekteydi. Olağanüstü bir durum olmadıkça ya da hükümetin talebi bulunmadıkça, siyasete karışmamaktaydı (Hamid, 2019).

Washington merkezli düşünce kuruluşu olan The National Interest'te yer alan bir yazıya göre; Irak'ta bulunan Sünni eksenli aşırı radikal örgütler İran, ABD ve İsrail gibi ülkeleri hedef almaktaydı. Buna rağmen Tahran tarafının Sünni militanlar üzerinde şiddet içerikli politikalar gütmeye, tam aksine İran'ı hedef almadıkları takdirde Sünni radikal grupların örgütlenmesini teşvik edici hamleler yaptıklarına dair iddialar mevcuttur. İran, Şii tabanlı dini otorite kurmuş olmasına karşın, tarihte birçok kez Sünni militanlarla iş birliği içerisine girmektedir. Örneğin, 1994-2001 yılları arasında Afganistan'da faaliyete geçen Taliban ve El-Kaide ile karşı karşıya geldi ancak İran 2000'li yılların büyük kısmında El-Kaide'ye karşı söylemlerini yumuşattı. İran ele geçirdiği El-Kaide militanlarını ev hapsine aldı ve onları zamanı geldiğinde İran lehine olacak türden takas sistemi ile gözden çıkardı. Tahran hükümeti bazı zamanlar Sünni cihatçıların İran topraklarında faaliyete geçmesine de izin verdi. El-Kaide'nin Irak Kürtlerinden oluşan kolu olan Ensar El-İslam Örgütü'nün ABD askerlerinden kaçan militanları İran kamplarına konuşlandı. Ensar El-İslam İran'ı hedef alana kadar Tahran onları koz olarak kullandı. Böylece İran mezhepçi olmaktan ziyade çıkarlarına uygun politikalar güderek Sünni örgütlerin varlığına müsamaha gösterdi ancak bu müsamaha IŞİD'in varlığı ile sona erdi. İslam Devletinin, varlığını İran'a taşıma ihtimali, Tahran hükümetini tüm gücünü Irak merkezinde toplamasına yönlendirdi. İran stratejik bir hamle ile IŞİD'in Irak'ta kalmasını sağladı. Böylece İran, İslam Devletine karşı mücadele vererek hem Irak Şiiilerinin hem de Irak Kürtlerinin desteğini kazandı. Diğer bir açıdan ise İran Sünnileri, Irak Sünnilerinden farklı olarak radikal gruplara katılma eğiliminde değillerdi. İran'da yaşayan Sünnilerin, merkezi hükümetin kendilerini yeterince temsil etmediğini düşündüklerine şüphe yoktur ancak İran'da bir IŞİD varlığına da sıcak bakmamaktadırlar (Vatanka, 2014).

2019 sokak protestolarıyla beraber Irak üzerindeki dini ve siyasi gücü düşüşe geçen İran, Irak'ın son dönemlerde vuku bulan siyasi krizlerini arabulucu rolüyle çözümlenmeye çalışmaktadır. İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, 2022 yılının Nisan ayında iki ülke arasındaki olumsuz havanın son bulması için Irak Meclis Başkanı Muhammed el-Halbusi ile Tahran'da bir araya geldi. Aynı yılın Ağustos ayında İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan, Sadr grubunun meclisten uzak tutulmasına ilişkin açıklamalar yaptı. Sadr Şii dini lider olmasına karşın söylemleri ve politik çizgisi İran ile bağdaşmıyordu. İran'ın, Irak siyasetine karışmaması gerektiğini çok sık bir şekilde savunan Sadr, İran için tehlike oluşturmaktaydı (Alkinani, 2022). Irak halkının protestolarında yalnızca İran hedef değildi; göstericilere uygulanan şiddet, eylem alanlarında işlenen cinayetler, suikastlar, devlet dışı aktörlerin silahlı saldırıları, işsizlik, etnik ve mezhepsel ayrımlar gibi konular gösterilerin ana temasını oluşturmaktaydı. Şiiiler için çok büyük bir öneme sahip olan dini lider Sistani'ye karşı bile saldırı gerçekleşmesi durumun önemini belirtmektedir. Böylece bölge halkı esasen Tahran hükümetinin politikalarından değil, etnisite ve dine dayalı siyasetten rahatsızdı. Savaş sonrası Irak iç çatışmaları; Sünni-Şii, Arap-Kürt, Kürt-Türkmen cephesinde yaşanıyordu ancak ilk kez Şii nüfusun karşısına devlet mekanizması aracılığıyla Şii cemaatin lideri olan Sadr çıkartıldı. Irak ve İran hükümetinin en başta yaptığı hata protestoların seyrini yanlış analiz etmek oldu. Sokak eylemlerinin İran karşıtlığı yapan Sadr grubu tarafından organize edildiğine dair iddialar bir noktaya kadar haklılık payına sahipti ancak gösterilere bağımsız görüşe sahip genç ve eğitimli nesil dahil olunca sokak eylemleri "mezhep karşıtı" şekle büründü (European Institute for International Law and International Relation, 2021).

YAKIN DÖNEM IRAK SİYASETİNDE KRİTİK NOKTALAR

Amerikan müdahalesi sadece Saddam rejimini devirmekle kalmadı aynı zamanda alt kimliklerin birbirleriyle sürtüşme haline girmesi ve oluşan güç boşluğunda devlet dışı aktörlerin ülkede faaliyette bulunmalarına yol açtı (Aydın, Özcan ve Kaptanoğlu, 2007: 26). Irak'taki mezhep gerilimleri aşiretler aracılığıyla yatıştırılmaya çalışıldı. Bunun sebebi aşiretlerin tek bir mezhebe dayalı olmamasıdır. Aynı zamanda mezhepler ve aşiretler arasında yapılan evlilikler de çatışmaları dizginleme görevi gördü. Sünniler ve Şiiiler arası evlilik bölgede çok yaygın gerçekleşen bir durumdur. IŞİD sonrası bölgede tekrar Sünnileri dışlama faaliyetleri yükselse bile, ABD Sünnilerin destekleri olmadan El-Kaide ve IŞİD gibi örgütlerle baş edemeyeceğini anladı. Böylece Sünni Arapların topluma ve siyasi kanada yeniden kazandırılması politikaları güdüldü (Torlak, 2022: 290-294).

Amerikan işgali ile geçen süreçte Irak vatandaşlık kimliği sağlıklı bir zeminde inşa edilememiş ve "Iraklılık" kavramı oluşamamıştır. Yapay bir devlet olan Irak'ta ne işgal öncesi ne de işgal sonrası dönemlerde ulus-devlet istikrarı sağlanamamıştır. 2003 sonrası ulus-altı kimlikler tercih edilmeye başladığından üst kimlikler de yeterince desteklenmemiştir. Osmanlı Devleti'nden kopartılan ve aralarında inandıkları din dışında ortak bir kimliğe sahip olmayan Sünni/Şii Araplar, Türkmenler ve Kürtler, Irak

Devleti altında bileştirilince, uluslaşma sürecini içselleştiremediler. Böylece mezhepler ve aşiretler halkın kimliğini şekillendiren başat unsurlar oldular. Mezhep ve aşiretlerin yanı sıra dinsel tercihler de Irak kimliği üzerinde etkin rol oynadı. Örneğin Şiiilerin anayasa hazırlama sürecinde dini ağırlık taşıyan bir devlet talepleri olmuştur. Şiiilerin tersi olarak Sünnilerin ise sivil devlet istemleri ağır basıyordu. Kürtler ise federal bir devleti savunmaktaydı (Torlak, 2022: 301-306).

İŞİD’i yok etmek için aktif faaliyete başlayan Haşdi Şabi gibi örgütler ülkedeki diğer Şii gruplar tarafından reddediliyordu. İran eksenli Haşdi Şabi’nin varlığı yüzünden Şii cemaatin lideri Sadr istifa etmiş ve Şiiiler ikiye bölünmüştü. Bu kriz İran’ın araya girmesiyle çözümlenmeye çalışıldı. 2008 yılında, Şii dini lider Sadr ile Başbakan Maliki arasında çıkan çatışmayı ise İran Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani araya girerek durdurmuştu. İşgalin ilk gününden bu yana, İran gerekli gördüğü her an gölgesini Irak üzerinde gezdiriyordu. Tüm bu olayların dışında kalan ama sonuçlardan birebir etkilenen Sünnilerin durumu pek umut verici nitelikte değildir. Sünni Araplar Baas Partisi’nin doğrudan kurbanı olmuş ve Saddam yıkımının tüm bedellerini ödemişlerdir. Önce 2005 seçimlerini boykot ederek diğerlerinden çok geride kalmış ve ardından 2014 İŞİD olaylarıyla örselenmişlerdir. Günümüzde Sünnilerin en yoğun olduğu bölgelerde bile İran Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü Komutanı Süleymani ve İran Dini Lideri Ali Hamaney’in posterleri asılmaktadır. Her şeyden öte bu bölgeler radikal Şii Haşdi Şabi’nin kontrolü altındadır (Sindi, 2023).

2019 itibarıyla artan sokak gösterilerinin Sünni karşıtı politika izleyen Şii Başbakanlıkları düşürmesi, mezhebe dayalı siyasetin kırılma yaşaması şeklinde ele alınmaktadır. Maliki her ne kadar bu sokak protestolarının Sünni tabanlı olduğunu ve gösteriye katılanların “Baas destekçisi teröristler” olduğunu öne sürse de protestolara asıl yön veren Sadr grubu olmaktadır (Duman, 2011: 25-27). 2018-2019 yılları arasında Irak Başbakanlık görevinde bulunan Adil Abdülmehdi’nin istifası sonrası, hükümetin kim tarafından kurulacağı yeni tartışmalara alan açmaktaydı. Yetişen yeni nesil ve mezhepsel siyasete mesafeli yaklaşan gruplar özellikle bağımsız başbakan taleplerinde diretiyordu. Bağımsız bir başbakanın en büyük avantajı bütün parti ve gruplarla yakın ilişki geliştirebilecek olmasıydı. Halkın istekleri doğrultusunda hükümeti kurmakla görevlendirilen Mustafa El-Kazimi göreve gelirken Kürtler, Şiiiler ve Sünni Arapların desteğini aldı (Aygün, 2020: 60-63).

10 Ekim 2021 tarihinde -erken olarak- gerçekleşen parlamento seçimine katılımın %41 olması, halk nezdindeki güvenlik endişelerinin ciddi boyuta ulaştığını göstermekteydi. Seçim öncesi Sistani’nin, vatandaşlara “seçime katılmaya” yönelik çağrıda bulunmuş olmasına rağmen dini liderin sözünün dinlenmemiş olması, dinin halk üzerindeki etkisinin azalmaya başlaması şeklinde yorumlanmıştır. Sadr grubu 73 sandalye çıkararak 2021 seçiminin birincisi olurken, Muhammed Halbusi’nin liderliğini yaptığı ve yoğun olarak Sünni Arapların yaşadığı bölgelerde 37 sandalye kazanan Takaddum Partisi ikinci oldu (Duman, 2021: 18-21). Seçimde en çok oy alan Sadr grubu, Sadr’ın siyaseti bıraktığını açıklamasıyla birlikte dağıldı. Sadr’ın siyasetten çekilmesi, destekçilerinin sokaklara dökülerek eylem yapmasıyla sonuçlandı. Şii Başbakan aday Muhammed Şiya Sudani, Sünnilerin ve Kürtlerin desteklerini alarak hükümetini kurdu. Şii olmasına rağmen Sadr destekçisi gruplar tarafından kabul edilmeyen Sudani hükümetinin ne denli istikrarlı olacağı yeni tartışmaları beraberinde getirdi (Çalışkan, 2022).

Sudani’nin göreve gelmesinin ardından Irak-İran hattında yaşanan gerilimler, Şii siyasetinin çatırdamakta olduğunu göstermekteydi. Başbakan Sudani, Körfez ülkelerinin katılımıyla gerçekleşen “Körfez 25” spor müsabakasının açılış töreninde “Arap Körfezi” ifadesini kullandı ve bu tabir İran tarafından eleştiri yağmuruna tutuldu. Irak tarafı ise, Basra Körfezi adıyla anılan bölgenin aynı zamanda Arap bölgesi olarak kabul edilmesinin çok olağan bir durum olduğunu öne sürdü (Şarku’l Avsat, 2023). Irak Federal Yüksek Mahkemesi, Takaddum Partisi Lideri Halbusi’nin milletvekilliğini düşürdü ardından partinin üç üyesi istifasını verdi ve Sünniler ittifaktan çekilerek seçimi boykot edeceğini belirtti. Sünni tabanlı bir partinin liderinin gerekçe belirtilmeksizin görevden alınması, Sünni-Şii ayrılıkçı siyasetini yeniden gündeme taşıdı. Mahkeme tarafından bir açıklama yapılmamış olmasına rağmen Sünni Milletvekili Leyt Mustafa ed-Duleymi’nin “resmî evrakta sahtecilik” ihbarı üzerine böyle bir kararın verildiği ortaya çıktı (Rûdaw, 2023).

Takaddum üyeleri, Federal Yüksek Mahkeme’nin geçmişte İran lehine kararlar almasını gerekçe göstererek Halbusi’nin milletvekilliğinin düşürülmesinin İran’ın yeniden Irak siyasetine nüfuz etmeye çalışması olarak eleştirdi. Halbusi yalnızca Sünniler tarafından değil, mezhepsel siyasete karşı olan ve özellikle İran tarafından siyasetten uzak tutulmaya çalışılan Kürt halkların desteğini almaktaydı. 1981 doğumlu olan ve mühendislik alanında eğitim görmüş olan Halbusi, Anbar Valisi olarak görevi yaptığı dönemlerde başarılı bir siyasi kişilik olarak kabul görmüştü. Eğitilmiş, genç ve başarılı siyasetçinin

görevinden uzaklaştırılması, Irak siyasetinde yeni istikrarsızlık dönemlerine girilmesine alan açtı (Exec Edge, 2023).

SONUÇ

Çalışmada ele alınan araştırma soruları neticesinde 2003 öncesi ve sonrası Irak'ta Sünni Arapların siyasal konumlarına ilişkin olarak ortaya şu şekilde bir sonuç çıkmıştır: 2003'e kadar Irak siyasetinin karar alıcıları olan Sünniler, Amerikan müdahalesi ve Saddam'ın devrilmesiyle beraber otorite boşluğuna düşerek toplumdan ve siyasi arenadan dışlandılar. Sünni Araplar psikolojik ve fiziksel şiddete kadar uzanan bu sancılı sürecin ardından süreç içerisinde bazı haklara kavuşabilmeyi başardılar. Siyasal sisteme daha fazla entegre olmaya başlayan Sünni Araplar kısmen de olsa bir zamanlar Baas Partisi üyesi olmaları sebebiyle "Saddamcı" etiketi üzerlerine yapıştırılmış şekilde ve sık sık "terörist" sıfatıyla suçlanmaya devam ettiler. Baas Partisi Irak devletinin ve halkının uzun yıllardır kimliğini şekillendiren bir sistem halini almıştı. Sünniler başta olmak üzere diğer etnik gruplar seçmek, seçilmek ve kısaca kendilerini ifade edebilmek için Baas'ın bir parçası olmak zorundalardı. Bu noktada aslında Baas Partili olmak suç teşkil edebilecek bir olgu olmamalıdır. Üstelik modern Irak'ın kuruluşundan bu yana devleti yöneten Sünniler, devlet yapılanmasında ve yönetim mekanizmalarını kontrol etme konusunda deneyimli ve eğitimlidir. Bu eğitimli ve üst düzey karar alıcıların sistemin dışına itilmesi büyük bir hata olarak değerlendirilmektedir. Ülkenin Baas'tan arındırıldıktan sonra düştüğü siyasal boşluk bunun en büyük örneğidir. Savaş sonrası Irak'ı yöneten siyasilerin eğitim ve idari tecrübeleri göz önüne alındığında Irak'ta ciddi anlamda yetkin karar alıcının yokluğundan söz edilebilir. Özellikle son dönemde genç ve eğitimli devlet adamlarından biri olan Halbasi'nin siyasetten uzaklaştırılmaya çalışılması, Irak siyasetindeki istikrar dengesini bozmuş ve Sünnilerin sisteme bir kez daha şüpheli yaklaşmasına sebep olmuştur.

Irak'ta fiilen Arap Baharı protestoları 2011 yılında başlamamış olmasına karşın, sokak hareketlenmeleri Maliki yönetimini zora soktu ancak hemen ardından IŞİD'in cihat ilan ederek kritik bölgeleri ele geçirmesi, Maliki hükümetinin politikalarını sertleştirilmesiyle sonuçlandı. Sünni yerleşim yerlerine konuşularak ve Sünni halkın bir kısmından destek alarak faaliyette bulunan IŞİD, ülkede en büyük zararı Sünnilere vermektedir. Savaş sonrası Saddamcı etiketiyle fişlenen Sünniler, IŞİD sonrasında örgüte destek vermekle suçlandı. Maliki, Şii'lerin desteğini kazanmak ve bir dönem daha seçilebilmek adına Sünnileri, IŞİD ile mücadele kapsamında hedef haline getirdi. İslam Devletinden kendini koruyabilmek için yaşam alanını terk eden Sünniler ve Türkmenler uzun bir süre geri dönemadiler. Böylece Irak'ın demografik yapısı da bozulmuş oldu. 2018-2019 yılları arasında en şiddetli noktaya ulaşan halk protestoları, başbakanı düşürecek kadar ciddi boyuta uzanmıştı. Eğitim oranının ve sosyal medya kullanımının artması sonucunda daha bilinçli ve laik zihniyete sahip yeni nesil, sokak gösterileri ile Irak'ın kaderini yönlendirmeye başlamıştı. Halk taleplerinin istifalara yol açması, hükümetin halka karşı "hesap verilebilir" özelliğe sahip olmasını sağlamıştır.

2003 sonrası Irak'ta alınan hiçbir karar Sünni Arapları tam anlamıyla memnun etmeye yetmedi. Irak'ın heterojen yapısı göz önüne alındığında bütün etnik ve dini grupları aynı anda tatmin edebilecek politikaların tercih edilmesi neredeyse imkânsız görünmektedir. Müdahale sonrası dönemde Türkmenlerden sonra üzerine en az düşünülen grup Sünniler olmuştur. Saddam rejiminin devrildiği ilk andan itibaren Şii Arapların ve Kürtlerin siyasi konjonktürde yer alabilmek için verdikleri mücadele ön plana çıkmaktadır ancak siyasi sistemi ele geçirmek, diğer azınlık grupları sistemden dışlamak olmamalıdır. Bu bağlamda müdahale sonrası Sünni halkın yaşadığı hezimetler hassasiyetle ele alınmalıdır. Üstelik müdahale sonrası dönemde ülkede yapılan seçimlerde her zaman yolunda gitmemiş ve Sünni Araplar için durumu düzeltme fırsatı olmamıştır. Buradan hareketle akademik literatürde tespit edilen Irak Sünnilerinin siyasal konumu hakkındaki eksiklikler bu çalışmanın mihenk taşı oluşturmuştur. Günümüzde devam eden Irak'ta etnik ve dini grupların sisteme entegrasyonu sorunu ve Sünnilerin sistem içine dahil edilmesi ve dışlanma hissini üzerlerinden atarak politikaya katılımı konusu, Irak siyaseti ve ulusal kimliği için kilit bir sorun olmaya devam etmektedir.

Yazarlık Katkısı

Bu araştırmaya birinci yazar %55, ikinci yazar %45 katkı sağlamıştır.

Etik Kurul Beyanı

Bu araştırma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

KAYNAKÇA

- Alabdullah, S. (2020). İran'ın, Irak ve Lübnan'daki Protestolara Yaklaşımı. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 11(91), 16-19.
- Al-Hammood, A. T. (2018). The Sunni Arab Intelligentsia in Iraq: State Nationhood Citizenship, Friedrich-Ebert-Stiftung Amman Office. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/amman/14673.pdf> adresinden 02.02.2024 tarihinde erişildi.
- Alkinani, Z. (2022). Iran's Cautious Stance on Iraq's Current Political Crisis. Arab Center Washington DC. <https://arabcenterdc.org/resource/irans-cautious-stance-on-iraqs-current-political-crisis/> adresinden 24.03.2024 tarihinde erişildi.
- Al-Sadoon, W. (2020). Irak'taki Protestolar ve Olası Senaryolar. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 11(91), 20-23.
- Al-Tmimi, R. & Grisham, K. (2013). Elections as a Tool for Political Participation in Iraq. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 7(3), 233-249.
- Anadolu Ajansı. (2014). Irak'ta Seçim Sonuçları Açıklandı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irak-ta-resmi-secim-sonuclari-aciklandi/158389> adresinden 21.03.2024 tarihinde erişildi.
- Aydın, M., Özcan, N. A. & Kaptanoğlu, N. (2007). *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*. Tepav.
- BBC Turkish. (2005). Sorular ve Cevaplar: Irak Seçimleri. https://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/12/051215_iraq_poll.shtml adresinden 18.02.2024 tarihinde erişildi.
- Bishai, S. (2023). Religious Freedom amid Iraq's Political Crisis. *United States Commission on International Religious Freedom*, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://www.uscifr.gov/sites/default/files/2023-01/2022%20Factsheet%20-%20Iraq%20Religious%20Freedom%20amid%20Political%20Crisis.pdf> adresinden 18.02.2024 tarihinde erişildi.
- Bonesh, F. R (2021). Turkey's Approach and Important Goals Toward Iraq. Al-Bayan Center for Planning and Studies <https://www.bayancenter.org/en/2022/07/3391/> adresinden 19.03.2024 tarihinde erişildi.
- Bremer, L. P. (2006). *My Year in Iraq: The Struggle to Build a Future of Hope*. New York: Simon & Schuster.
- Çalışkan, S. (2022). Irak'ta Yeni Hükümet ve Sorunlar. *Ortadoğu Araştırmalar Merkezi*, <https://orsam.org.tr/tr/irakta-yeni-hukmet-ve-sorunlar/> adresinden 19.03.2024 tarihinde erişildi.
- Çetinsaya, G. & Özhan, T. (2009). *İşgalin 6. Yılında Irak*. Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları IV, Ankara.
- Çevik, A. (2011). *Ortadoğu Denkleminde Irak, Türkiye ve ABD*. Bengisu Yayınları.
- Duman, B. (2011). Arap Baharı'nın Irak'a Yansıması ve Irak'ın Olaylara Yaklaşımı. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Ortadoğu Araştırmalar Merkezi, 3(36), 23-33.
- Duman, B. (2014). Irak'ta 2014 Seçimleri IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği. *Ortadoğu Araştırmalar Merkezi*, Rapor No:190, Ankara.
- Duman, B. (2021). Irak Parlamento Seçimleri: Gelişmeler ve Muhtemel İç Siyasi Hesaplar. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, Ortadoğu Araştırmalar Merkezi, 12(107), 18-21.
- Eichhorst, K. & Sinjen, S. (2005). Der Irak nach den Wahlen, Konrad-Adenauer-Stiftung. <https://www.kas.de/de/analysen-und-argumente/detail/-/content/der-irak-nach-den-wahlen1> adresinden 01.02.2024 tarihinde erişildi.
- Exec Edge (2023). Analysis: Iran Interfering in Iraq's Internal Affairs Seen in Ouster of Halbousi, <https://executives-edge.com/analysis-iran-interfering-in-iraqs-internal-affairs-seen-in-ouster-of-halbousi/> adresinden 19.03.2024 tarihinde erişildi.
- Guckelsberger, F. (2019). Was Man Über den Irak Wissen Sollte. *Fluter*, <https://www.fluter.de/hintergrund-zur-politischen-lage-im-irak> adresinden 07.02.2024 tarihinde erişildi.
- Hamid, A. (2019). Irak ve İran'daki Dini Otoriteler Arasında Devam Eden Çatışma Din Kisvesi Altında Siyasi Bir Çatışma mı Yoksa Siyasi Görünümlü Dini Bir Çatışma mı? Independent Türkçe <https://www.indyturk.com/node/98721/d%C3%BCnyadan-sesler/irak-ve-irandaki-dini-otoriteler-aras%C4%B1nda-devam-eden-%C3%A7at%C4%B1%C5%9Fma-din-kisvesi> adresinden 24.03.2024 tarihinde erişildi.

- Hiltermann, J. R. (2006). Elections and Constitution Writing in Iraq, 2005, *Middle East at the Crossroads*. European Institute of the Mediterranean, <https://www.iemed.org/publication/elections-and-constitution-writing-in-iraq-2005/> adresinden 14.02.2024 tarihinde erişildi.
- <https://nationalinterest.org/feature/iran%E2%80%99s-approach-extreme-sunni-militants-11322> adresinden 24.03.2024 tarihinde erişildi.
- Hubben, C. & Anna, M. (2021). Irak: Die Vergangenheit Bleibt Präsent. *Center for Security Studies (CSS)* ETH Zürich. No: 289, 1-5.
- Institut für Islamfragen. (2020). Irak: Zunehmende Gewalt zwischen Sunniten und Schiiten. <https://www.islaminstitut.de/2020/irak-zunehmende-gewalt-zwischen-sunniten-und-schiiten/> adresinden 09.02.2024 tarihinde erişildi.
- Iraq: Council of Representatives of Iraq. (2005). Elections in December 2005. http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2151bis_05.htm adresinden 10.02.2024 tarihinde erişildi.
- Iraq: Council of Representatives of Iraq. (2014). Elections in 2014, http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2151_14.htm adresinden 22.03.2024 tarihinde erişildi.
- İnat, K. (2006). Irak: 2005. *Ortadoğu Yıllığı 2005*, (Ed.) Kemal İnat ve Ali Balcı, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kapiszewski, A. (2005). The Iraqi Elections and Their Consequences, Powersharing, a Key to the Country's Political Future. *European Union Institute for Security Studies*, 13-24.
- Karaalp, H. (2022). Irak'ta Yeni Cumhurbaşkanı Seçimine Saatler Kala Kürt Anlaşmazlığı Sürüyor. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-yeni-cumhurbaskani-secimine-saatler-kala-kurt-anlasmazligi-suruyor/2709604> adresinden 09.02.2024 tarihinde erişildi.
- Lais, M. (2021). VfGH: Beachtlichkeit des Risikoprofils Arabischer Sunniten aus Ehemals vom IS Besetzten Gebieten im Irak. Blog Asyl, <https://www.blogasyl.at/2021/12/vfgh-beachtlichkeit-des-risikoprofils-arabischer-sunniten-aus-ehemals-vom-is-besetzten-gebieten-im-irak/> adresinden 21.03.2024 tarihinde erişildi.
- Minority Rights. (2018). Iraq. <https://minorityrights.org/country/iraq/>, adresinden 16.02.2024 tarihinde erişildi.
- Omar, M. A (2017). Suudi Arabistan'ın Iraklı Sünnilere Karşı Tutumu. Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. <https://www.ankasam.org/suudi-arabistanin-irakli-sunnilere-karsi-tutumu/> adresinden 19.03.2024 tarihinde erişildi.
- ORSAM. (2010). Irak'tan İrağa: 2003 Sonrası Irak'tan Komşu Ülkelere ve Türkiye'ye Yönelik Göçler, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-tan-iraga-2003-sonrasi-irak-tan-komsu-ulkelere-ve-turkiye-ye-yonelik-gocler/> adresinden 21.03.2024 tarihinde erişildi.
- Özdağ, Ü. (2013). İkinci Çaldıran Savaşı Mı? Orta Doğu'da Sünni-Şii Gerilimi ve Ankara. *21. Yüzyıl Dergisi*, 0(56), 5-10.
- Phillips, D. L. (2005). Power-sharing in Iraq. Council on Foreign Relations. New York, https://www.files.ethz.ch/isn/14813/2005-04_Iraq_CSR.pdf adresinden 02.02.2024 tarihinde erişildi.
- Rüdaw (2023). Irak'ta 'Halbusi' Krizi Derinleşiyor: 3 Bakan İstifa Etti, Sünniler İttifaktan Çekildi, <https://www.rudaw.net/turkish/middleeast/iraq/141120232> adresinden 19.03.2024 tarihinde erişildi.
- Salihi, E. (2017). *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. Kaknüs Yayınları.
- Sarı, İ. (2021). Iran's New Iraq Policy After Saddam: From Sociological Dynamics to Political Realities. *The Journal of Iranian Studies*, 5(2), 427-454.
- Sindi, S. F. (2013). Irak'ta Şii-Sünni-Kürt Dengesi İran Lehine Değişirken Halk Bundan Yararlanmıyor. Independent Türkçe, <https://www.indyturk.com/node/606511/d%C3%BCnyadan-sesler/irakta-%C5%9Fii-s%C3%BCnni-k%C3%BCrt-dengesi-i-CC%87ran-lehine-de%C4%9Fi%C5%9Firken-halk-bundan> adresinden 09.02.2024 tarihinde erişildi.
- Slim, R. (2019). Iraq: A Conflict Over State Identity and Ownership, Middle East Institute Policy Paper. Washington.
- Steinberg, G. (2014). Der Islamische Staat im Irak und Syrien (ISIS). Bundeszentrale für politische Bildung, <https://www.bpb.de/themen/islamismus/dossier-islamismus/190499/der-islamische-staat-im-irak-und-syrien-isis/> adresinden 07.02.2024 tarihinde erişildi.

- Steinberg, G. (2020). Schiiten und Sunniten -ein Politisch- Religiöser Konflikt der Gegenwart. Bundeszentrale für politische Bildung, <https://www.bpb.de/themen/naher-mittlerer-osten/iran/303490/schiiten-und-sunniten-ein-politisch-religioeser-konflikt-der-gegenwart/> adresinden 03.02.2024 tarihinde erişildi.
- Su, A. (2018). After ISIS, Iraq Is Still Broken. Pulitzer Center, <https://pulitzercenter.org/stories/after-isis-iraq-still-broken> adresinden 21.03.2024 tarihinde erişildi.
- Şarku'l Avsat (2023). Irak, İran'ın "Körfez" İtirazını Görmezden Geldi. <https://turkish.aawsat.com/home/article/4089886/irak-i-CC%87ran%C4%B1n-%E2%80%9Ck%C3%B6rfez%E2%80%9D-itaraz%C4%B1n%C4%B1-g%C3%B6rmezden-geldi> adresinden 19.03.2024 tarihinde erişildi.
- The European Institute for International Law and International Relation (2021). Iraqi elections 2021: A Wave of Change? <https://www.eiir.eu/international-law/international-law-democracy/iraqi-elections-2021-a-wave-of-change/> adresinden 24.03.2024 tarihinde erişildi.
- Torlak, F. (2022). *Ortadoğu'da Aşiret Siyaseti: Amerikan Müdahalesi Irak ve Aşiretler*. Kopernik Yayınları.
- Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları. (2011). Türkiye'nin Bağdat, Necef ve Erbil Üçgeninde Irak Politikası, <https://www.tuicakademi.org/turkiyenin-bagdat-necef-ve-erbil-ucgeninde-irak-politikasi/> adresinden 19.03.2024 tarihinde erişildi.
- Vatanka, A. (2014). Iran's Approach to Extreme Sunni Militants. The National Interest,
- Vellenzer, J. (2022). Unruheherd Irak: Was passiert nach dem Abzug der USA? Die Reserve, <https://www.reservistenverband.de/magazin-die-reserve/unruheherd-irak-was-passiert-nach-dem-abzug-der-usa> adresinden 09.02.2024 tarihinde erişildi.
- Y.a.y. (2020a). Arap Protestolarında İkinci Dalga. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, Ortadoğu Araştırmalar Merkezi, 11(91), 4-7.
- Y.a.y. (2020b). Orta Doğu'da Sert Gücün Yükselişi. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, Ortadoğu Araştırmalar Merkezi, 11(92), 4-7.
- Yılmaz, S (2012). *Irak Dosyası*. Kum Saati Yayın Dağıtım.
- Zine El Abidin, A. S. (2021). Irak Yönetimindeki Siyasal İstikrarsızlığın Anayasal Süreç Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ortadoğu Etütleri*, 13(1), 91-118.

